

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет дошкільної і технологічної освіти
Кафедра дошкільної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.

«__» _____ 2022 р.

Реєстраційний № _____

«__» _____

ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ
НАРОДОЗНАВСТВА. УКЛАДАННЯ МЕТОДИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗДОм-17
ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
Долбні Олени В'ячеславівни

Керівник: к. філол.н., доц. Іншакова І. Є.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАРОДОЗНАВСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Теоретичний аспект досліджуваної проблеми.....	6
1.2. Народознавство як складова виховання дітей дошкільного віку.....	11
1.3. Педагогічні умови та технології використання засобів народознавства у вихованні дітей дошкільного віку.....	23
Висновки до першого розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАРОДОЗНАВСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	35
2.1. Опис методики використання засобів народознавства у вихованні дітей дошкільного віку.....	35
2.2. Методичні рекомендації з використання засобів народознавства у вихованні дітей дошкільного віку.....	40
2.3. Презентація методичних рекомендацій.....	46
Висновки до другого розділу.....	46
ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	55
Додаток А. Зимовий цикл українських свят: народні традиції та звичаї.....	57
Додаток Б. Весняний цикл українських свят: народні традиції та звичаї.....	63
Додаток В. Літній цикл українських свят: народні традиції та звичаї.....	69
Додаток Г. Осінній цикл українських свят: народні традиції та звичаї.....	75

ВСТУП

В умовах сучасної освітньої модернізації все частіше потребують оновлення підходи до освіти й виховання підростаючого покоління. У Законі «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства» зазначено, що освіта повинна здійснюватися з урахуванням національних традицій і звичаїв, історичних, культурних цінностей України, що дасть змогу звернутися до історії українських традицій, сприяти спадковості прийдешніх поколінь. Відповідно пріоритетними засобами впливу на виховання та розвиток дітей визначено національні культурні надбання, зокрема народні традиції українців [30, с. 20–21].

У нормативних положеннях про сутність національного виховання окреслено важливу вимогу сучасності використовувати народознавчі засоби не лише задля відновлення найкращих надбань минувшини, але й задля насичення їх оновленим науковим змістом, що сприятиме становленню відповідного культурно-історичного досвіду нашого народу, визначить шлях розвитку вітчизняної освіти та культури. Документи скеровують педагогів освітніх закладів на єдність навчально-виховного процесу, що полягає в підпорядкуванні організації та змісту освіти завданням, спрямованим на формування всебічно розвиненої особистості, у трансформації системи моральних і духовних цінностей на вагомий чинник виховання молодого покоління, відродження духовності українського народу та його менталітету. Підґрунтя національної самосвідомості закладається в ранньому дитинстві і передається від старших поколінь молодшим у період виховання дитини в сім'ї та дошкільному закладі освіти. Тому дошкільне виховання має ґрунтуватися на традиціях родинного виховання, народній педагогіці та національній культурі.

Процес виховання молодого покоління має відповідати вимогам сучасності, змінюватися відповідно до реалій життя, використовувати найбільш придатні форми й методи з точки зору сьогодення.

Активні зміни в житті народу зумовлюють і зміни виховної системи. Розбудова незалежної держави потребує формування в підростаючого покоління національної свідомості, любові до своєї Вітчизни, до рідної мови, до свого народу, його традицій, історії й культури. Ці вимоги найефективніше відображаються в концепції національного-патріотичного виховання молоді, яка розглядає такі його принципи, як-от: народність, природовідповідність, культуровідповідність, гуманізація, демократизація та етнізація. Поєднання цих принципів, на думку дидактів, дасть змогу педагогам успішно визначати завдання навчально-виховного процесу, вдало й доречно добирати зміст, методи, засоби і форми виховання. Водночас означена сукупність принципів виховання вимагає від освітян умінь використовувати їх у взаємозв'язку та з урахуванням конкретних можливостей і умов.

В умовах сьогодення важливим елементом реалізації концепції національного-патріотичного виховання молоді є виховання підростаючого покоління на традиціях рідного народу, які необхідно закладати у свідомості дітей з самого раннього віку, їх наслідування й дотримання має бути цілеспрямованим і формування їх – обов'язок батьків і педагогів. Розпочинати цілеспрямоване виховання на народних традиціях слід із дитячого садка, адже дошкільний заклад має стати вагомим етапом формування справжнього, національно-свідомого українця. Виховання дітей на звичаях і традиціях народу розв'язує низку виховних завдань, як-от: виховання патріотизму; естетичне й моральне виховання. Відтак, зважаючи на зазначене, тему кваліфікаційної роботи вважаємо **актуальною**.

Мета роботи – дослідити особливості використання засобів народознавства у вихованні дітей дошкільного віку.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

– окреслити теоретичний аспект досліджуваної проблеми. та дослідити народні обряди, звичаї, традиції як складову виховання дітей дошкільного віку;

- визначити педагогічні умови та технології використання народознавства у вихованні дітей дошкільного віку;
- описати методику використання народознавства у вихованні дітей дошкільного віку;
- надати методичні рекомендації з використання народознавчих елементів у вихованні дітей дошкільного віку, презентувати збірку народних обрядів, звичаїв, традицій.

Об’єкт дослідження – процес виховання дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – виховання дітей дошкільного віку засобами народознавства.

Основні методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз наукових джерел з проблеми дослідження та їх систематизація; вивчення й аналіз педагогічного досвіду; спостереження; порівняння й узагальнення.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретична і практична цінність роботи полягає у вивченні сутності засобів народознавства, їх педагогічної цінності та ефективності, теорії, методики й досвіду їх педагогічного застосування. Окреме значення мають основні положення та результати дослідження щодо можливості застосування засобів народознавства у виховному процесі дошкільних закладів освіти. Особливу роль у вихованні дошкільнят, вважаємо, матиме укладена збірка методичних рекомендацій.

Апробація результатів дослідження. Матеріали роботи висвітлювалися на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Integration of scientific and modern ideas into practice», 15-18 листопада 2022 р., Стокгольм, Швеція

Структура роботи. Кваліфікаційна роботи складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 53 позиції. Загальний обсяг роботи – 77 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАРОДОЗНАВСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Теоретичний аспект досліджуваної проблеми

У сучасному суспільстві в період розвитку масових комунікацій руйнується культурний шар соціуму, під впливом засобів масової комунікації формується особистість, відірвана від народних звичаїв і традицій, а народна культура витісняється міськими формами колективної творчості. Відтак, сьогодні в закладах освіти особливо гостро постає завдання вивчення культурної спадщини країни, а також адаптація цієї спадщини до сучасної системи сприйняття й передачі її молодому поколінню.

Сучасні філософи, психологи, педагоги та мистецтвознавці розглядають використання засобів народознавства в освіті та культурі як проблему соціокультурного розвитку дитини, що забезпечує єдність освіти і національної культури, гуманізації виховання, утверджує право на всебічний розвиток особистості на вітчизняних культурних засадах. Цю проблему неодноразово у своїх дослідженнях порушували такі науковці, як-от: І. Бех, О. Вишневський, П. Кононенко О. Рудницька, Г. Тарасенко, Т. Усатенко, В. Шинкарук та інші. Актуальні погляди на проблему використання засобів народознавства задля виховання й розвитку дошкільників у процесі здійснення різних видів діяльності (ігрової, мовленнєвої, образотворчої, музичної, театралізованої, хореографічної тощо) представлені в Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, у дослідженнях учених з дошкільного дитинства (А. Богуш, Л. Бодаліної, Т. Вороніної, М. Ворожейкіної, Г. Ляшенко, С. Садовенко, Т. Поніманської, Л. Шалімової, А. Шевчук та ін.). Однак, не зважаючи на вагомий теоретичний і практичний внесок окреслених досліджень у розв'язанні досліджуваної проблеми, дошкільна освіта потребує системного дослідження методичних засад

реалізації педагогічного потенціалу засобів народознавства у вихованні дошкільнят. А відтак актуальними для подальшого вивчення є питання застосування національних надбань як вагомого складника виховання дітей у період дошкільного дитинства

Досліджуючи національні здобутки українського народу як складову золотого фонду вітчизняної культури, науковці наголошували на неперевершеності педагогічного впливу національно-культурних традицій на формування особистості дитини. Ця проблема неодноразово була порушена в дослідженнях К. Ушинського, В. Сухомлинського, О. Духновіа, Г. Ващенко, С. Русової та ін.

Сьогодні окремі аспекти виховання молодого покоління засобами народознавства, а також формування їх особистостей на основі національно-культурних традицій українського народу досліджують такі науковці, як-от: А. Богуш, В. Ворожбіт-Горбатюк, І. Барановська, Н. Борисенко, Л. Васіна, І. Газіна, Л. Грицик, Н. Лисенко, Т. Михасюк, В. Мірошніченко, Н. Мозгальова, С. Нагнибіда, Н. Побірченко, Н. Рогальська, О. Стаєнко, М. Стельмахович, Ю. Туженкова, Л. Хомич та багато інших.

У наукових працях сучасні дослідники наголошують на актуальності вивчення культурної спадщини нашого народу, акцентують на потребі активного її впровадження в освітніх програмах закладів освіти, апелюють до адаптації історичних національних надбань у сучасну систему сприйняття й передачі її підростаючому поколінню. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що національні почуття в дітей дошкільного віку не виникають самі по собі, вони є результатом цілеспрямованого впливу на дитину соціуму та виховної роботи закладу дошкільної освіти і сім'ї.

В. Ворожбіт-Горбатюк та Н. Борисенко вивчаючи національну традицію в духовно-моральному вихованні дітей, наголошують «духовно-моральне виховання – це особливий предмет педагогічного знання, специфічна сфера педагогічної діяльності, спрямована на розвиток і спонукання до розвитку емоційно-ціннісної сфери життя людини, причому

ця сфера є соціально значимою» [7, с. 39]. Дослідниці підкреслюють, що початком духовно-морального виховання особистості дитини є знання, яких вони набувають двома основними шляхами: безпосереднім контактом особистості, що формується, з умовами існування за допомогою органів чуття та засвоєнням досвіду людства, закріпленого в мові. Особливістю знань є фіксація результату взаємодії людини із зовнішнім світом, однак у цей час здійснюється й чуттєво-емоційна оцінка, визначається значення результатів взаємодії.

Безперечно, традиції духовно-морального виховання дітей в українських сім'ях мають глибоке коріння, сягаючи доби трипільської культури, коли духовний компонент був основою світогляду кожної людини. Загальнолюдські цінності є великим надбанням народу, що дійшло до нас завдяки народній мудрості, моралі, пісням і думам, казкам і легендам, переказам, народним розвагам, традиціям і звичаям, народній творчості, репрезентованій у декоративно-прикладному мистецтві [7, с. 39].

Л. Васіна, здійснюючи аналіз «використання українських народних традицій у вихованні дітей дошкільного віку, обґрунтовує роль народних традицій та їх педагогічний вплив на виховання дітей дошкільного віку, акцентує увагу на формах і методах роботи з використання народних традицій в умовах закладу дошкільної освіти» [5, с. 28].

І. Газіна, досліджуючи формування в дошкільників першооснов національної самосвідомості, зазначає, що «дошкільний вік відрізняється підвищеною емоційністю і схильністю дітей до сприйняття соціальних впливів. Дитина постійно опановує норми життя в людському суспільстві: способи спілкування, поведінки, ставлення, використовуючи для цього власні спостереження, емпіричні висновки та умовиводи, наслідування дорослих. Це робить дошкільний вік найбільш сприятливим для всебічного розвитку, залучення дітей до народної творчості, мистецтва, національної культури і т. ін.» [9, с. 9].

Н. Мозгальова та І. Барановська, вивчаючи українські народні традиції

як засіб виховання дітей дошкільного віку, розкривають й обґрунтовують вагомість їх педагогічного потенціалу. Зокрема, дослідниці стверджують, що «українські народні традиції мають невичерпний педагогічний потенціал, адже вони втілюють у собі минуле, сучасне і майбутнє українського народу, обґрунтовують його право на власну життєдіяльність і творчість, передають велич моральних засад нації; їхня наукова сутність – у певному національному спрямуванні молодого покоління, досягненні національних і загальнолюдських ціннісних пріоритетів» [30, с. 24].

Л. Хомич, здійснюючи аналіз народних традицій у вихованні молодших школярів, розглядає «проблеми народного виховання молодших школярів, форми та засоби етнопедагогіки, розкриває роль народних обрядів у формуванні загальнолюдських моральних цінностей» [49]. Зокрема, дослідниця наголошує на тому, що «народ і виховання – це два взаємопов'язані поняття, які не можуть існувати одне без одного. Адже так повелося в історії людства, що кожен народ від покоління до покоління передає свій суспільний та соціальний досвід, духовне багатство як спадок старшого покоління молодшому. Саме так створюється історія матеріальної і духовної культури нації, народу, формується його самосвідомість. Народ завжди виступає вихователем молодшого покоління, а виховання при цьому набуває народного характеру» [49, с. 125].

На думку О. Полікарпової, «вивчення й збереження народних традицій у закладах дошкільної освіти є основою морального виховання дошкільнят, адже дошкільний вік – це той час, коли закладаються основи знань про свою Батьківщину, її історію й традиції, почуття любові до рідного краю, повага до старших. Діти старшого дошкільного віку виявляють стійкий інтерес і до соціальних явищ. Мислення, що розвивається, створює реальні можливості для опосередкованого пізнання дітьми навколишнього світу» [35, с. 77].

Дослідниця підкреслює, що народні обряди, традиції, звичаї та соціально-етичні норми є фундаментальними факторами виховного процесу, оскільки впливають на формування дитини як особистості. Виховання дітей у

народних традиціях, розвиток у них поваги до історії свого народу дасть змогу дітям поринути у світ традиційного побуту й культури в цілому, формуватиме в них стійку громадянську позицію. Ефективність використання народних традицій, за потрактуванням дослідниці, залежить не лише від розуміння їх ролі, а й від уміння вихователя використовувати все цінне, що вони в собі містять, у загальному контексті педагогічних впливів.

О. Полікарпова визначає такі напрямки знайомства з народними традиціями у вихованні дошкільнят:

- через створення атмосфери національного побуту (предмети національного характеру, що оточують дитину, виховують у ній почуття краси) у дошкільника формуються душевні якості, розвивається допитливість, почуття прекрасного, що сприяє моральному, розумовому, естетичному розвитку вихованця;

- казки, пісні, частівки, прислів'я, приказки, бувальщини;

- народне мистецтво – розпис на посуді, візерунки в мереживі й вишивці, іграшки;

- народні ігри, лічилки;

- традиційні та обрядові свята, що тісно пов'язані з працею й різними аспектами суспільного життя людини у всій їх цілісності [35, с. 77].

В. Мірошніченко та Г. Добровольська, досліджуючи народознавство як невичерпне джерело розвитку особистості, «визначають роль і місце виховного потенціалу української народної педагогіки у процесі національного виховання дітей дошкільного віку; розглядають окремі аспекти патріотичного виховання дошкільнят, що вирішує ширше коло завдань, а саме виховання любові до рідного дому, сім'ї, дитячого садочку, зокрема, виховання шанобливого ставлення до людини-трудівника та результатів її праці, рідної землі, захисників Вітчизни, державної символіки, традицій держави, загальнонародних свят» [29, с. 251].

1.2. Народознавство як складова виховання дітей дошкільного віку

Кожна нація має свої звичаї й традиції, що сформувалися впродовж багатьох поколінь. Це не відокремлене явище в житті соціуму, це втілене в рух світосприймання і стосунки поміж людьми, що безпосередньо впливають на духову культуру народу, це ті прикмети, за якими розпізнається народ як на сучасному етапі, так і в історичному минулому.

Звичаї й обряди є однією з найдавніших форм духовної культури народу. Між ними можна простежити низку відмінностей, зокрема, на відміну від звичаїв, яких прийнято дотримуватися щодня, обряди здійснюються напередодні або безпосередньо під час свят. Це своєрідні неписані закони, які з'являються і зникають із народом, передаючись із покоління в покоління. Геродот стверджував: «якби усім народам у світі надали можливість вибирати найкращі з усіх звичаїв та обрядів, то кожен народ вибрав би свої власні» [10]. Українці є тією нацією, чия обрядовість вважається однією з найкolorитніших, найдавніших і найбагатших, зокрема, зимова календарно-побутова обрядовість – одна з найяскравіших у календарному циклі свят українців.

Традиційно сформовано, що «основу національних традицій нашого народу складають узагальнені якості ідеалу українця: людини лагідної і щирої, дотепної і жартівливої, талановитої і працюючої, правдолюбивої і доброзичливої, витривалої і терпеливої, з її високою емоційністю, чутливістю та ліризмом, що виявляється, зокрема, в естетизмі українського народного життя, у звичаєвості та обрядовості, у прославленій пісенності, у своєрідному гуморі, в яскравості ужитково-прикладного мистецтва. Ці якості визначають особливості характеру, певне світобачення і життєдіяльність народу – «дух нації» або українську ментальність» [43, с. 34].

Великого значення ознайомленню дітей з національними звичаями та обрядами надавав І. Огієнко. Учений наголошував на необхідності «формування в підростаючого покоління поваги до звичаїв свого народу,

орієнтував на залучення молоді до дотримання обрядів свого народу, оскільки вони поєднують у собі естетичні, моральні, етичні, історичні та філософські надбання нації» [32, с. 5]. На думку науковця, «звичаї й обряди об'єднують минуле і сучасне, свідчать про наявність етнічної спільності людей. У який бік не поглянемо, скрізь бачимо, як оригінально, своєрідно складав свою культуру народ український», – підкреслював І. Огієнко [32, с. 5].

Думки вченого активно репрезентовано в сучасній практиці навчально-виховної роботи з дітьми, позаяк ані родина, ані жоден заклад освіти не обходиться нині без використання народних традицій, звичаїв та обрядів. Адже це основа виховання, що передається з покоління в покоління.

У проєкті Концепції дошкільного виховання в Україні визначено: «на основі народних традицій у дітей формуються норми й правила моральної поведінки, світосприймання. Традиції – це живий пізнавальний, емоційний, зрозумілий зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім народу. Прилучаючись до традицій, наслідуючи їх, діти вбирають їх пізнавальний, психологічний, моральний та естетичний зміст» [22, с. 10]. Як бачимо, ідеї І. Огієнка з питань виховання дітей переплітаються із запитамі і завданнями сучасної педагогіки. Тому актуальними нині є проблеми реалізації національної системи виховання в практиці роботи закладів дошкільної освіти.

В умовах сьогодення перед системою освіти постає завдання залучення нових поколінь до історичної пам'яті народу, а відтак і збереження її в наших дітях. Знання звичаїв, традицій і обрядів, культурної спадщини необхідне кожному народу, адже наше минуле – це підґрунтя стабільного, повноцінного сучасного життя і гарантія повноцінного становлення в майбутньому.

Виховання в дітей дошкільного віку любові до України, рідної мови, шанобливого ставлення до родини, поваги до національних цінностей українського народу, народних традицій, звичаїв і обрядів є одним із

важливих завдань, визначених Законом України «Про дошкільну освіту».

Кожна нація має власні традиції, звичаї та обряди, формування яких здійснювалося впродовж значного часового проміжку. Українські народні звичаї, обряди і традиції – це невичерпна скарбниця українського народу, адже в народній творчості репрезентовано надзвичайно глибокі джерела народної мудрості.

Поняття народ і виховання взаємопов'язані, вони не існують одне без одного. Так склалося впродовж віків, що кожна нація від покоління до покоління передає нащадкам набутий суспільний і соціальний досвід, духовне надбання як спадок старшого покоління молодшому. Саме так формується самосвідомість нації, вершиться історія матеріальної і духовної культури народу. Народ повсякчас є наставником підростаючого покоління, а виховний процес при цьому носить народний характер.

Велика кількість українських народних пісень, легенд, приказок і прислів'їв «не лише містять у собі відомості про історичне минуле нашої країни, а з самого дитинства закладають у дітей основні якості характеру громадянина України: працьовитість, доброту, благородство, допитливість, тактовність, ввічливість, толерантність, а також повагу до свого народу, старших, любов до своєї родини» [47, с. 127].

Найбільш поширеними засобами залучення дітей дошкільного віку до вивчення української обрядовості є народна творчість, декоративно-ужиткове мистецтво, зокрема й різні жанри усної народної творчості. За допомогою малих фольклорних жанрів і казок реалізується патріотичне і трудове виховання. Використання в навчально-виховній роботі українських народних пісень сприяє вихованню в дітей «любові до рідної землі, батьків і праці, поваги до старших, щирості, довір'я, інтересу до культурної спадщини українського народу. За допомогою українського народного мистецтва – ткацтва, вишивання, писанкарства виховується зосередженість, уважність, повага і любов до традицій свого народу. Українська національна символіка прищеплює приналежність до незалежної держави, виховує гордість за свою

Батьківщину» [16, с. 63].

Народна мудрість у вихованні поступово втілюється в поняття «народна педагогіка». Український педагог-дослідник М. Стельмахович вважав народну педагогіку «галуззю емпіричних педагогічних знань і досвіду народу, що виробляється в домінуючих серед народу поглядах на мету і завдання виховання у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання та навчання» [41]. Народна педагогіка, на думку дидакта, передбачає передачу соціального досвіду, норм поведінки, суспільних традицій, тієї чи тієї ідеології, вимог до виховання дітей. Вона міститься в моральних законах, звичаях, акумулює й закріплює традиції.

Народна педагогіка відображає національне бачення, спрямоване на виховання молодого покоління. Зокрема, «Виховуй дитину, поки вона ще в колисці», «Шануй людей, і тебе шануватимуть», «Чого в молодості навчишся, то на старість як знайдеш». Як бачимо, головна мета виховання тут полягає в тому, щоб наставити дітей бути людьми в повному розумінні цього слова. Особливий акцент на тому, що знання без гуманності є не вартими. «Знання без людяності – це меч у руках безумця», – учить народна мудрість. Тому й виховання починається там, де вихователь ставиться до вихованця з повагою, турботою, розумінням, щоб підготувати маленьку людину до самостійного життя.

Народна педагогіка – це педагогіка національного розвитку, етнічного самовиховання, національного порятунку, створена народом упродовж тисячоліть. Це твердження незаперечне, адже народна педагогіка своїми тисячолітніми традиціями формує й утворює основні суспільні цінності. Здобутки народної педагогіки втілюються у багатому розмаїтті творів усної народної творчості, в іграх і забавах, у народних святах і днеоративно-ужитковому мистецтві, таким чином, чільне місце в цій системі займають народні традиції.

«Тільки народне виховання, зауважував К. Ушинський, є живим органом в історичному процесі народного розвитку, таке виховання набуває

надзвичайної впливової сили на формування національного характеру, національної психології людини» [45]. На думку С. Русової, «виховання необхідно пов'язувати з історичними традиціями свого народу, дитина зможе по-справжньому поважати культурні і національні здобутки інших народів, якщо вона глибоко проникає в духовну скарбницю свого народу» [38].

Основним методом народного виховання є народні звичаї, обряди й традиції – перлини виховної мудрості народу. Це невичерпне джерело форм і засобів народного виховання, яке є безцінним фондом народної педагогіки. Термін «традиція» «походить від латинського «traditio», що в перекладі означає – передача, переказ» [11; 46]. Дослідники визначають його як «досвід, звичай, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління» [4, с. 128]. Традиції у формі широкого спектру звичок підтримувалися громадською думкою і були надзвичайно стійкими, що сприяло збереженню й передачі культурних надбань прийдешнім поколінням.

У лексикографічних джерелах констатують, що «педагогічне значення народних традицій полягає в тому, що вони виступають водночас і як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків, і як незамінний виховний засіб. Через систему традицій кожен народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію своїх дітей» [33, с. 5]. Стійкість і стабільність народних традицій не означає їх закріпленості, позаяк кожна епоха вносить у їх зміст певні зміни, корективи, розвиває й доповнює усталені традиції, відхиляє ті, що втратили свою актуальність і суспільну значущість. Відтак об'єктивне потрактування природи традицій допустиме тільки з історико-педагогічних позицій і лише з точки зору тих суспільних явищ, що безпосередньо стосуються родинного виховання і народної педагогіки в цілому.

Як трактують А. Богуш та Н. Лисенко, «у нерозривній єдності з традиціями перебувають народні звичаї – загальноприйняті порядки й правила, що здавна існують у громадському житті і побуті певного народу,

суспільної групи, колективу» [4, с. 128].

Так історично склалося, що кожне прийдешнє покоління проходить етап становлення в життя через виховання, самопізнання, освіту, соціалізацію, самотворення та самореалізацію індивідуума як особистості. Передусім, саме шляхом передавання набутого досвіду прийдешнім поколінням традиції сприяють засвоєнню найвищих національних, культурних і матеріальних, нагромаджених віками ідеалів і цінностей, моральних норм і правил, суспільного досвіду тощо. Звичаї, спрямовані на поглиблення знань про власну історію, про народні традиції, сприяють істинному власному вибору в житті, діяльності, моральних нормах і принципах, у сучасному естетичнотворчому, побутовому відродженні національної ментальності. Традиції є своєрідним епохальним містком, який поєднує і передає найбільш цінні духовні і матеріальні надбання українського народу від минулих часів до сьогодення. В освіті народних традицій важливе місце займають звичаї, виконання яких було обов'язково «Свій звичай у чужий дім не перенесеш», «Звичай міцніший від закону» і т. ін. Ці прислів'я наочно демонструють шанобливе й поважне ставлення наших предків до звичаїв і традицій.

Народні традиції – це самобутнє культурно-історичне явище, що формує підґрунтя єдності всіх генерацій українського народу, і всіх етносів, що проживають в Україні. Народні традиції забезпечують формування вірності Вітчизні, національним цінностям, а відтак і цінностям вічним, загальнолюдським.

Основними виховними засадами і вартостями українських традицій (за О.Вишневським) є:

- добротворча мораль: добро перемагає зло;
- християнські засади виховання;
- патріотизм, любов до рідної землі, краю, вірність ідеалам свого народу;
- демократизм і увага до особи вихованця;

- орієнтація на виховання як розвиток душі дитини;
- єдність з природою, виховання на засадах природовідповідності;
- увага до фізичного розвитку, тіловиховання;
- культ праці та працьовитості;
- прагнення до соціальної гармонії, віра у перемогу добра, чесність, щирість, правдивість [28, с. 25].

Виховний потенціал народних традицій, як бачимо, невичерпний і цілком відповідає меті й завданням сучасного виховання. Завдяки звичаям дитина звикає дотримуватися правил поведінки значно раніше, ніж досягне їхню моральну суть.

Аналіз наукових праць дає змогу констатувати, що дитина повинна постійно перебувати як під особистісним впливом, так і під виховною дією матеріальної і духовної культури власного народу. Це необхідно «задля абсолютного виявлення природних нахилів дитини і розвитку її здібностей, виявлення етнопсихологічних особливостей. У дошкільному віці розпочинається ознайомлення дитини з духовною спадщиною народу: народною піснею, казкою, дитячим фольклором, виробами народних майстрів, з обрядами – втіленням багатовікової культури і мудрості наших предків» [50, с. 6].

М. Стельмахович доводив, що «традиції народної педагогіки наділені ознакою високого одухотворення. Завдяки їм у гушці нашого народу віками живуть, передаючись із покоління в покоління, такі благородні людські якості, як любов до рідної землі й домівки, повага до батька й матері, світлої пам'яті предків, до рідної мови, історії, відчуття приналежності до свого народу, усвідомлення себе його кров'ю і плоттю, прагнення пізнати, зберегти й передати його духовні надбання у спадок власним дітям, онукам, правнукам» [41, с. 45].

Задля ефективного використання педагогічного потенціалу українських народних традицій у вихованні дітей дошкільного віку Н. Мозгальова та І. Барановська визначають їх педагогічні умови: організація комунікативно-

виховного середовища дошкільного навчального закладу на засадах гуманістичної взаємодії суб'єктів діяльності; стимулювання потреби у різних видах діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку; упровадження інтегрованого підходу до ознайомлення дітей дошкільного віку з українськими народними традиціями [30, с. 24].

Сучасний розвиток нашої держави і її подальше становлення повністю залежить від громадянської позиції молодого покоління, його поглядів і переконань. Тому одним із основних завдань педагогів-вихователів є формування маленьких особистостей, сповнених почуття патріотизму та поваги до історії свого народу. Виховуючи дошкільників на народних традиціях, необхідно сформувати в підростаючого покоління повагу й любов до свого народу, прагнення в дорослому житті втілювати й реалізувати споконвічні національні надбання, акцентуємо на тісному взаємозв'язку національних надбань і духовності особистості. Водночас, народні традиції, їхня окремішність, здобутки – це вклад в загальнолюдську скарбницю духовності, у світову культуру.

Традиції і виховання – два нерозривно пов'язаних поняття, не можливих одне без іншого. Так історично склалося, що народи споконвіків передають набутий життєвий і суспільний досвід і духовно-культурні надбання у спадок прийдешнім поколінням. Народ повсякчас виступає вихователем молодого покоління, а виховання в свою чергу набуває народного характеру. Актуальними і сьогодні залишаються вислови К.Ушинського: «Чи дивно після цього, що виховання, створене самим народом і побудоване на народних основах, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, побудованих на абстрактних ідеях або запозичених в іншого народу» [45].

З давніх-давен українські родини дотримувалися традицій, які передавали від поколінь до поколінь. Виховання дітей здійснювалося на основі набутих знань і практичної діяльності, у яких було репрезентовано

історію рідного народу. Виховний процес спрямовувався на культурно-духовний розвиток молоді, на формування її світобачення.

Виховання підростаючого покоління засобами народознавства давало змогу глибоко й ґрунтовно засвоїти знання, накопичені впродовж віків минулими поколіннями, формувало уявлення про історичне минуле, сприяло почуттям патріотизму, бажанню наслідувати батьків і старші покоління під час організації власної життєдіяльності.

Упродовж поколінь народ творив і поліпшував низку морально-етичних норм. Зокрема, у прислів'ях і приказках відображено реальні правила поведінки, викладені в доступній формі, що полегшує їхнє усвідомлення дошкільниками. Наприклад, «Є квас, та не для вас!» «Знай, кобило, де брикати!». Подібно до малих фольклорних жанрів, українські народні казки також уміщують вказівки на правила й прийоми культурної поведінки, репрезентують можливі наслідки за умови їх порушень. Так, у казках «Котигорошко», «Ох», «Правда і Кривда», «Дідова дочка і бабина дочка» та ін. втілено глибокий моральний зміст, який визначає основні правила народної моралі, такі, як-от: повага до праці, добро і зло, утвердження гуманізму та взірців добра.

Традиційно в українських родинах піклувалися про виховання дітей з самого малечку. У зв'язку з цим від народження дітям прищеплювали любов до народної пісні, усної поетичної творчості. З раннього віку дитина засвоювала перші норми моральної і культурної поведінки. Змалку дітей залучали до посильної праці, а повага до праці закладалася у свідомість дитини через колискові пісні. Наприклад: «Е-е, дитино, поїдемо по сіно. А я буду сіно класти, А ти будеш бички пасти...».

Через колискові пісні діти отримували початкові відомості про безпечну поведінку, їх привчали бути обачними та обережними: «Ой ти, коту, коту, Не лізь на колоду, Бо впадеш у воду...» [19].

Чарівною силою наповнена українська народна пісня, що захоплено оспівує красу рідної природи. Вона пробуджує в дітях уявлення про

прекрасне, гармонійне в оточуючому світі, в самій людині. Недаремно талановитий педагог В. Сухомлинський вважав використання у виховному процесі засобів народознавства, супроводжуваних народними піснями, дуже вагомим аспектом становлення і розвитку особистості дитини. Народні традиції видатний педагог називав «живим, вічним джерелом педагогічної мудрості, зосередженням духовного життя народу» [42, с. 79].

Практичний досвід свідчить, що народна педагогіка стала ваговою частиною нашого життя. Сучасну систему виховання не можливо уявити без активного застосування невичерпної скарбниці народної мудрості, зібраної і примноженої не одним поколінням. Удосконалена та відшліфована віковим досвідом народна обрядовість містить і репрезентує молодому поколінню широкий спектр духовних і моральних цінностей, спрямованих на формування їх як повноцінних особистостей.

На нашу думку, широке впровадження у виховний процес дошкільних закладів заходів з використанням засобів народознавства дасть змогу дошкільникам осягнути багатство народних надбань, а також в умовах стресового й напруженого для дітей сьогодення певним чином знімати стрес, оскільки участь у народному святі чи обряді – один із дієвих видів психологічної релаксації.

У дитячих садках доцільно проводити різноманітні свята, що відображають зміст народних звичаїв, традицій та обрядів. Найяскравішими при цьому, на нашу думку, будуть свята, пов'язані з календарною обрядовістю, оскільки в них яскраво й насичено втілено всі елементи як трудового так і культурного та морального аспектів. Прикладом таких заходів можуть бути свята зимового календаря: Різдвяні свята, свято до дня Святого Миколая, Святвечір, Щедрий вечір, свято Маланки, «Водіння кози» та ін.; весняного циклу: Стрітіння, Великдень, Зелені свята; літнього календаря: свято Івана Купала й обжинки; осіннього циклу: зустріч осені, Покрова і т. ін. Такі свята ґрунтуються на активному застосуванні обрядів, супроводжуються обрядовими народними піснями (колядками, щедрівками,

веснянками, гаївками, обжинковими піснями тощо), у яких під час інсценованих дій господарям бажають багато врожаю, здоров'я, достатку і т. ін. Під час проведення таких свят у дітей розширюється світогляд, удосконалюються уявлення про народні звичаї й традиції, а також про обряди, які здійснювали українці – наші предки – у минулому, відповідно до народного календаря: засіваючи чи збираючи врожай.

Проблема підготовки до життя і праці є основною в народній педагогіці. Її розв'язання зводиться до бажання батьків мати гарних і дбайливих дітей: «Добрі діти – спокійна старість, лихі діти – старість стає пеклом». Турбота про виховання дітей в українських сім'ях є головною. Традиційно виховання дітей в українських родинах будувалося на наслідуванні дорослих. Основою сімейного виховання були сімейні справи, вчинки і традиції, а також батьківський авторитет. Зразком виховання і прикладом для наслідування завжди виступав батько – голова родини. Дітей вчили дбайливому ставленню до цінностей, створених працею людини і природою.

Ідея залучення дітей до виробничих процесів знаходить свою реалізацію в предметах праці, виготовлених у зменшеному вигляді для дітей. На дозвіллі діти під час гри наслідували трудову діяльність дорослих, застосовуючи власні знаряддя праці: сапки й грабельки для роботи в саду й на городі, коси для сінокосу в полях і на луках, ціпки для обмолочування збіжжя на подвір'ях і токах, різноманітний батьківський інвентар (сокири, пили, молотки) для роботи по господарству. Сьогодні батьки продовжують народні традиції, привчають дітей до праці за допомогою не тільки іграшкових грабельок, лопаток, а й сучасних іграшок на радіоуправлінні, електронних машинок, телефонів тощо.

Дитинство дошкільнят насичене та пронизане грою. Гра – найдоступніший і цікавий спосіб емоційних трансформацій. Під час гри діти оволодівають інформацією про навколишній світ, пізнають суспільні та моральні закони, набувають соціального досвіду. Таким чином, культурні традиції нашого народу, формувалися й удосконалювалися протягом

тисячоліть, передаючись від покоління до покоління. Аналізуючи українські народні звичаї, традиції й обряди, можна підсумувати, що вони мають низку педагогічних характеристик і властивостей, зокрема, за допомогою прислів'їв і приказок здійснюється патріотичне і трудове виховання, на основі народних казок виховується культура поведінки, формуються уявлення про добро і зло, про взаємовідносини між людьми, прищеплюється любов до праці і рідної землі; через українські народні пісні в дітей формується любов до рідної землі, батьків і праці, повага до старших, інтерес до культурних надбань українців, шляхом ознайомлення з творами українського народного мистецтва в дітей формується увага, уява, образне мислення, почуття прекрасного, виховується любов до народних традицій; через українські національні символи в дітей створюється уявлення про належність до чітко сформованого етносу, незалежної держави, що своєю чергою виховує почуття патріотизму, поваги до рідної землі; застосування у виховному процесі дошкільного закладу народних ігор та іграшок формує в дошкільників шанобливе ставлення до традицій минулого, повагу до батьків, творців народних іграшок та ігор.

Українські народні традиції мають невичерпний педагогічний потенціал, оскільки поєднують минуле, сучасне і майбутнє нашого народу. Це те величне підґрунтя, яке дає право стверджувати власну вагомість себе як частини нації, репрезентуючи велич її культурних і моральних засад, це наукова сутність, спрямована на досягнення молодим поколінням уселюдських ціннісних переваг.

Задля ефективного використання педагогічного потенціалу народознавчих засобів у вихованні дітей дошкільного віку нами визначено педагогічні умови, а саме: організація комунікативно-виховного середовища дошкільного освітнього закладу на засадах гуманістичної взаємодії суб'єктів діяльності; стимулювання потреби в різних видах діяльності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку; упровадження інтегрованого підходу до ознайомлення дітей дошкільного

віку з українськими народними традиціями.

Таким чином здійснюється виховний процес в дошкільному закладі на засадах народних звичаїв і традицій. Використання засобів народознавства під час проведення народних свят, морально-етичних бесід, заочних подорожей, дистанційних прогулянок та екскурсій необхідне для того, щоб повною мірою прищепити дошкільнятам любов до українських народних звичаїв, традицій та обрядів.

1.3. Педагогічні умови та технології використання засобів народознавства у вихованні дітей дошкільного віку

Педагогічна сутність народних обрядів, звичаїв і традицій полягає в репрезентації наступними поколіннями найкращих здобутків, вироблених українською нацією протягом усієї своєї історії. Виховання дошкільників на національно-культурному ґрунті українського народу забезпечує їх залучення до безцінних надбань власного народу, засвоєння культурних і моральних норм та етичних цінностей, примноження кращих звичаїв і традицій українського народу, своєрідності його емоційної та інтелектуальної сфери, що зберігаються нацією, розвиваються, збагачуються і передаються прийдешнім поколінням протягом століть.

Задля прищеплення дошкільнятам любові до рідної землі, поваги до національної культури, звичаїв і традицій під час занять у закладах дошкільної освіти вихователями активно використовується народознавчий наочний матеріал. Заняття, під час яких активно використовуються засоби народознавства, сприяють вихованню в дошкільників культури й духовності на національному ґрунті, поваги до історій й культури народу, вшанування його звичаїв, традицій, обрядів та оберегів.

Позаяк у дошкільнят превалює конкретно-образне мислення, провідна роль у виховній роботі відводиться таким ігровим методам і прийомам

роботи, як-от: сюжетно-рольова гра, метод аналізу життєвих ситуацій, гра-драматизація, гра-мандрівка, інсценування, екскурсія, розваги, вечорниці, свята і т. ін. У закладах дошкільної освіти проводяться заняття, наповнені народознавчим змістом, зокрема, «Щедрий вечір, добрий вечір», «А вже весна, а вже красна», «Умілі писанкарі», «Свято врожаю» і т. ін. Під час зазначених свят педагоги активно використовують різноманітні методи і засоби навчання: цікаві розповіді, спостереження за народними виробами, перегляд картин, бесіди за ними, художні твори й твори усної народної творчості, зокрема, малі фольклорні жанри (загадки, вірші, прислів'я й приказки), ігри, народні пісні, а також сучасні мультимедійні засоби і т. ін.

Засвоїти народознавчі знання дітям допоможуть «мандрівки» до українського села. Під час яких обов'язковим є пригощання дітей національними стравами. Особливість таких святкових обідів полягає в посильній участі дітей у приготуванні національних страв: вареників, галушок, жайворонків, гречаників тощо.

Багато радості принесе дітям участь у справжніх обрядових діях, таких як-от: розписування писанок, вишивання рушників, виготовлення витинанок, участь у колядках, щедрівках, посіваннях, з якими діти йдуть від хати до хати напередодні різдвяних і новорічних свят. Запамятається дітям участь у святковому вбиранні групової кімнати дитячого закладу, озелененні напередодні зелених свят (трійці) [4].

Організація навчально-виховного процесу в дитячому садку з використанням засобів народознавства дає змогу педагогам комплексно розв'язати низку пізнавальних, освітніх, вихованих і мовленнєвих завдань. «Проведення інтегрованих занять народознавчого змісту сприяє формуванню в дошкільників перших наукових народознавчих понять про національний одяг, національні прикраси, традиції; розвитку елементарних трудових навичок: плетіння віночків, виготовлення свищиків, розписування писанок, ліплення українських іграшок. Діти вчаться самостійно аналізувати, зіставляти, порівнювати народні звичаї, обряди, прикмети, вивчають

прислів'я, приказки, веснянки, заклички, примовки. Крім того, їх словник постійно поповнюється новими словами, образними виразами. Кожне заняття супроводжується цікавими розповідями та переказами про народні свята, особливості їх проведення у різних регіонах країни» [40, с. 287].

Дошкільники поступово утверджуються в думці про те, що кожен народ, зокрема й український, має власні звичаї, спільні для всього народу. Під час навчально-виховних занять із використанням засобів народознавства, у дітей формується уявлення про народні звичаї і традиції, національну обрядовість, народну творчість, утілену в декоративно-ужитковому мистецтві, а також про народні промисли.

При цьому в дошкільників удосконалюються знання про трудову діяльність людей, зокрема, про професії, характерні для представників рідного краю. Водночас основне завдання вихователя не лише збагатити дітей новими знаннями, а й подбати про їх творче засвоєння, із застосуванням різноманітних народознавчих засобів. Діти дошкільного віку із задоволенням беруть участь у різноманітних святах, сповнених обрядових дійств: колядують, щедрують, водять веснянки і гаївки, виконують обжинкові пісні. Важливо при цьому будь-які інсценування супроводжувати музичним оформленням і танцями, які сприятимуть позитивним емоціям і гарному настрою дітей.

Л. Грицик, аналізуючи виховання дітей на народних звичаях та обрядах у дошкільному закладі, розглядає актуальні питання виховання дітей на народних традиціях, звичаях, оберегах, символах і прилучення їх до національного духовного надбання українського народу. Дослідниця рекомендує запроваджувати в навчально-виховний процес виховні завдання, які «мають на меті прищепити дітям насамперед любов до рідного краю, до землі своїх предків, до рідної мови, оселі, до Батьківщини, почуття гордості за свій народ, повагу до національної культури, національних звичаїв та оберегів» [12, с. 137].

На думку Л. Грицик, свято є своєрідною формою, що «об'єднує в собі

декілька жанрів народної творчості, засобом залучення дошкільників до української обрядовості. У закладах дошкільної освіти традиційно проводяться такі народні свята та обряди відповідно до календарної сезонності: свято Андрія, Святого Миколая, Різдвяні свята, Водохреща, Стрітіння, зелені свята, Івана Купала, Покрова. Безпосередня участь дошкільників у національних святах виховує у них моральні почуття, розвиває художнє світобачення, наповнює емоційну сферу дитини радістю, піднімає настрій, формує естетичний смак. Особливо важливо з дитячих років прищепити кожній дитині любов до Батьківщини, повагу до її славного минулого, гордість за сьогоднішнє та бажання жити, працювати в своїй країні, примножувати красу рідного краю, розмовляти рідною мовою та передати її у спадок прийдешнім поколінням» [12, с. 137].

Дошкільний вік – це дуже важлива пора для розвитку і становлення молоді особистості. У цей час відбувається стрімкий розвиток фізичних і моральних якостей дитини: формується її мислення, уява й фантазія, набуває вдосконалення мовленнєва діяльність – закладаються грані її особистості. Дошкільне дитинство є періодом формування ґрунтовних рис і якостей людини, основ її світосприймання і світогляду, ставлення до навколишнього світу, уявлення про власне місце в ньому.

У дітей дошкільного віку закладаються основи свідомості і самосвідомості: дитина усвідомлює суспільні цінності, ознайомлюється з нормами моралі, починає керуватися ними у своїй поведінці. Цей період є найбільш сприятливим для започаткування в дошкільників основ національної самосвідомості (націоналізації), що охоплюють усвідомлення підростаючою особистістю належності до своєї нації, любов до рідної мови, повагу до національних звичаїв і традицій, народних символів, зародження основних характерних національних рис.

Сучасні дослідники у своїх наукових працях акцентують на вагомості дошкільного дитинства. Так, О. Кононко період дошкільного дитинства визначає як час становлення особистості, оскільки саме в дошкільній

закладаються основи всіх ціннісних, культурних і морально-етичних норм, формуються початкові світоглядні уявлення дошкільників. На думку дослідниці, дошкільне дитинство є винятковим віковим етапом життя, під час якого «дитина за допомогою дорослого, через власну індивідуальну діяльність відкриває себе саму як біопсихологічну реальність» [21, с. 11].

Водночас варто наголосити, що дитина, перебуваючи на певних етапах свого вікового розвитку, по-різному сприймає навколишній світ і нову інформацію. О. Кононко наголошує на тому, що розвиток дитини як особистості передбачає становлення протягом дошкільного дитинства різних форм сприйняття, зокрема:

- «дошкільник як суб'єкт вітального ставлення;
- дошкільник як суб'єкт предметного ставлення;
- дошкільник як суб'єкт спілкування;
- дошкільник як суб'єкт самосвідомості

Тому, вважає психолог, це накладає на процес виховання дітей на народних традиціях певні специфічні особливості, ставить характерні вимоги до вибору форми й змісту представлення народних традицій, які були б зрозумілі дошкільникам» [21, с. 12].

Елементи національної культури і народних традицій є одним із основних предметів осягнення навколишньої дійсності дітьми дошкільного віку. Формування інтересу до історії й культури рідного краю, до його людей, охоплює низку компонентів: емоційний, когнітивний і поведінковий.

Упродовж дошкільного дитинства переважає емоційний компонент, провідним, позаяк емоції є спадковою формою регуляції поведінки і становлення інтелектуальної сфери дошкільнят протягом тривалого часу. Чим глибшими і яскравішими є дитячі переживання, тим стійкішими й повнішими будуть сформовані на їх основі етичні уявлення та емоції. Лише через чуттєвий та емоційний досвід дитини народна культура може стати для неї основою ціннісного ставлення до навколишнього середовища.

Участь дитини в духовній і матеріальній культурі народу здійснюється

в процесі діяльності, від особливостей якої залежить формування особистості. Змістовна спільна діяльність дає змогу дітям старшого дошкільного віку засвоювати суспільні цінності, оволодіти практичним досвідом, усвідомлювати потребу виконання певних норм і правил в досвіді самостійної діяльності. Різноманітні види діяльності суттєво впливають на становлення мотиваційно-емоційної сфери дитини, уможливають виникненню активно-дієвого й емоційного ставлення до оточуючих людей і до навколишньої дійсності.

Змалку в дошкільників формуються уявлення про низку моральних норм, про добро і зло, щастя, обов'язок, чесність і т. ін. З часом, батьки й педагоги доповнюють і поглиблюють набуті дітьми знання про моральні норми, розтлумачують ці норми, формують уявлення як упроваджувати їх у життя і спілкування. У цей час у нагоді вихователям стануть українські народні традиції та обряди, завдяки яким дошкільцям легше усвідомити сутність морально-етичних норм, а також правил поведінки, українські народні казки й оповідки, легенди й бувальщини, прислів'я та приказки, народні пісні і свята, народні ігри тощо. Тобто, увесь широкий спектр народних надбань, завдяки яким здійснюється виховання в дитячому дошкільному закладі.

У зв'язку з тим, що для дитини дошкільного віку характерною є стадія казково-міфологічного ставлення до етнічного світу, її самосприйняття в етнічному світі створюється через містичні образи, представлені в міфах, казках, легендах і народних іграх. У процесі залучення до народної мудрості дитина проходить усю дію з «культурними героями», з якими свідомо ідентифікується. Відтак, формування в дошкільцях самосвідомості здійснюється здебільшого на основі казково-міфологічних уявлень про світ. Казки виконують важливу роль в емоційному сприйнятті дошкільниками традицій, звичаїв, предметів довкілля, дають змогу створювати національний колорит розповіді.

Задля створення оптимальних умов для емоційного сприйняття

дошкільниками народних казок, педагоги здійснюють комплексну дію на відчуття і свідомість дітей. Задля досягнення максимального виховного ефекту казки використовують разом із різноманітними видами мистецтва, зокрема з малими фольклорними жанрами: загадками, прислів'ями й приказками, народними іграми, народною музикою тощо, декоративно-прикладним мистецтвом, і під час знайомства із навколишнім світом.

Ще одним традиційним фактором, який застосовують у дошкільному дитинстві є ігри й іграшки. Українські народні ігри та іграшки вже в ранньому дитинстві забезпечують національне світосприйняття дітей дошкільного віку. Їх знайомство з народними іграми розпочинається з попередньо підготовленої вихователем розповіді про історію народу, його життя і побут, показу предметів побуту і мистецтва. Це дає змогу сформувати в дітей бачення того, що в грі репрезентовано життя нації. Під час таких ознайомлювальних занять вихователіві доречно для створення більш емоційної та позитивної атмосфери використати ігровий фольклор: ігрові пісні, дражнилки, лічилки, небилиці, заклички, жартівливі пісні і т. ін.

Для ознайомлення дітей із пісенною народною творчістю використовують народні пісні, частівки та колискові. Первинне ознайомлення з народною піснею може відбуватися із залученням запрошених співаків (артистів, батьків, працівників у національних костюмах), які супроводжуватимуть своє виконання емоційною розповіддю про зміст пісень і їх зв'язки з життям народу.

Ознайомлення дошкільників із національним узором і вишивкою здійснюється на етапі закріплення набутих ними знань про складові народної культури шляхом формування в них умінь репрезентувати здобуті знання на практиці. Так, доречними для цього стануть заняття такої тематики: «Моя перша вишивка», «На гостинах у народних умільців», «Чарівний килим», «Країна чарівних знаків» та ін. Такий розподіл роботи на окремі етапи дає змогу підвести дітей до розуміння самотності і своєрідності народного декоративно-ужиткового мистецтва; зв'язки змісту, основних кольорів

вишивки з довкіллям; зв'язки мистецтва з побутом і життям народу. Ознайомлення розпочинається з розгляду предметів одягу і складання орнаментів із готових форм, під час яких дошкільники дізнаються про те, що рослинні та геометричні орнаменти народні майстри створювали на основі природних зразків. Ознайомлення з творами декоративно-ужиткового мистецтва збагачує сприйняття дітей, сприяє формуванню в них самостійних образотворчих задумів і подальшої їх реалізації.

Як слушно зазначає В. Мірошніченко, «український народ здавна закладав пласти мудрості у народну педагогіку, тому сьогодні варто скористатися тими порадами, що витримали перевірку часом. Тому у вихованні дітей старшого дошкільного віку педагогам варто використовувати виховні методи, які містять різноманітні елементи творчості: вишивка, писанкарство, гончарство, різьблення по дереву. Традиційними народно-педагогічними засобами виховання та навчання дітей упродовж віків були звичаї, традиції і обряди, які сприяли закономірній організованості і психологічному настрою у всіх вікових змінах, соціальних станах людини тощо» [29, с. 254-255].

Концепцією дошкільного виховання в Україні, а також низкою програм із дошкільного виховання передбачено актуалізацію народознавчих, українознавчих та краєзнавчих напрямів роботи, з урахуванням історичного підходу, спрямованих на патріотичне виховання дітей дошкільного віку. Так, чинною програмою виховання в розділі ознайомлення дошкільників із довкіллям визначено низку завдань, спрямованих на ознайомлення дітей із явищами суспільного життя. Зміст таких завдань поглиблюється й доповнюється в кожній віковій групі. Зокрема, у молодшій групі діти повинні володіти інформацією про рідне місто чи село, знати його назву. У середній групі у дітей іже мають бути сформовані початкові уявлення про рідну країну (Україна – це наша Батьківщина; Батьківщина – це місце, де людина народжується і живе; Батьківщина – це місце, де народився ти і твої батьки, звідси й назва – Батьківщина). На цьому етапі діти мають знати про те, що

люди, які мають спільну Батьківщину, є народом, а люди, які народилися і проживають в Україні, є українським народом. В українців, як і в інших народів світу, з покоління до покоління передається мова, морально-етичні норми і правила поведінки, повага до звичаїв і традицій, любов до родини і рідної землі.

У методичними рекомендаціями до Базового компонента дошкільної освіти акцентовано на тому, що «почуття приналежності, інтерес і повагу до своєї сім'ї, її традицій і звичаїв допоможуть вихователям сформувати різноманітні тематичні освітні проекти, які можна впроваджувати разом з батьками, створюючи з дітьми різні колажі, теки, куточки, проводячи бесіди, спільні заходи за темами «Я і моя сім'я / родина», «Як ми відпочиваємо з сім'єю», «Добрі руки моєї бабусі / матусі», «Наші традиційні сімейні справи» тощо» [27, с. 12].

У програмі «Українське дошкілля» [37, с. 188] за освітньою лінією «Дитина в соціумі» уміщено розділ «Народознавство», у якому дошкільниками можуть ознайомитися із звичаями, традиціями й обрядами родини і народу.

Як зауважує В. Мірошніченко, «інформація доноситься до дітей через різні засоби та методи подавання матеріалу. Шляхом літературної діяльності; через бесіди, читання, переказування та драматизації художніх творів: легенд, казок, оповідок. До цих заходів залучаються батьки та педагоги. Для атрибутики використовуються елементи українського побуту, оселі та українського вбрання. Для сюжету обираємо елементи українських казок, діти заспівують українські народні пісні, танцюють та грають у народні ігри, до яких залучаються батьки. Організуються батьківські збори у вигляді «Майстер-класів» для ознайомлення з оберегами українського народу. Це відкриває книгу в нашу історію, у нашу культуру» [29, с. 255].

Долучаючись до різноманітних народознавчих елементів, дошкільники поступово осягають інформацію про те, що українці – особливий народ зі своїми звичаями й традиціями, властивими лише йому, ознайомлюються з

невичерпною скарбницею української народної мудрості, знайомляться з народними творами і витворами народного мистецтва, розширюють уявлення про традиційні українські промисли і таким чином формують більш-менш цілісне уявлення про особливості культури й побуту українського народу.

У процесі ознайомлення з українськими народними промислами вихователі знайомлять дітей із найбільш поширеними професіями на теренах рідного краю, пояснюють специфіку їхньої праці на прикладі конкретних видів діяльності. При цьому основним завданням педагога є не лише надати дітям певні знання, а й забезпечити сприятливу й творчу атмосферу задля їх засвоєння. Дошкільний вік – це пора, коли діти із задоволенням беруть участь у найрізноманітніших іграх і святах, зокрема і в народних обрядах, завдяки яким розвивають мистецькі навички, формують колективну взаємодію.

Найбільш дієвими методами для ознайомлення дітей із народознавством, на думку В. Мірошніченко, є пізнавальні та практичні методи. «Це знайомство з предметами, обстеження його чи прослухування, використання в побуті – погляд в історію нашого народу, нашого краю. До практичних методів належать зображення творів мистецтва, з дотриманням їх особливостей та притаманних їм елементів зображення. Оскільки головною метою занять з народознавства можна визначити, як виховання у дітей духовно-моральних, національних якостей, доброзичливості, взаємоповаги, чемності, скромності, товариськості, поваги до культурних традицій нашого народу, організовуючи таку роботу педагогам потрібно в комплексі вирішувати пізнавальні, навчальні, виховні завдання. Вважаємо, цього можна досягти завдяки використанню методики «етнопізнання» в освітньому процесі дошкільних навчальних закладів, завдяки якій діти мають набути стереотипів поведінки, ціннісних орієнтацій» [29, с. 256].

Вимоги до вибору народних традицій, зрозумілих дошкільникам визначаються низкою вікових психологічних особливостей дітей дошкільного віку, що передбачають сприймання й переживання творів

художнього мистецтва; відповідність специфіки дитячого сприймання змісту, формі й обсягу пропонованого матеріалу й засобів народознавства; відповідність методів і засобів народознавства інтересам дітей.

У сучасному навчально-виховному процесі важливе значення має поєднання новітніх методів виховання з українською історією, народною педагогікою, народними традиціями, усною народною творчістю, різноманітними видами українського народного мистецтва. Отже, як засвідчив аналіз досліджених наукових джерел народознавство є невичерпним джерелом розвитку особистості.

Висновки до першого розділу

Українські народні традиції, їхня трансформація в сьогоденні і майбутньому стають важливим чинником поступу сучасної педагогіки. Сьогодні людство прагне до взаємодії в розвитку й виживанні, до зближення інтересів, і разом із тим жодна нація не бажає втрачати найяскравіших рис і характерних ознак власної ідентичності, самобутності та неповторності. Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення та наукового обґрунтування потребує розробка методичних засад виховання дошкільників засобами народних традицій; пошук шляхів взаємодії різних видів народного мистецтва у підготовці дошкільників, у забезпеченні наступності змісту і методичних засад виховання дітей молодшого і старшого дошкільного віку на основі народних традицій.

Отже, національні традиції, вироблені й успадковані українським народом протягом віків, мають важливе значення у вихованні істинних українців, починаючи з дошкільного віку. Використання в навчально-виховному процесі закладу дошкільної освіти засобів народознавства сприяє формуванню в підростаючого покоління національної свідомості, утвердження

себе як патріота рідної землі, розвиває почуття власної гідності, виховує любов до рідного краю, родини, повагу до традицій, звичаїв, культурного спадку свого народу. Засоби народознавства в освітньому процесі закладів дошкільної освіти стають вагомим чинником усебічного розвитку особистості дошкільника, реалізують виховні завдання на національному ґрунті.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАРОДОЗНАВСТВА У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Опис методики використання засобів народознавства у вихованні дітей дошкільного віку

На сучасному етапі розвитку української держави, становлення майбутнього українського народу неможливе без споконвічних надбань українського народу, без усвідомлення свого минулого, що сягає в глибину віків. Як відомо, кожний народ продовжує себе в молодому поколінні, генерує свій національний дух, характер, психологію, традиційну культуру і спосіб життя. Тому цілком закономірним є його бажання зберегти і передати власні традиції з покоління в покоління. Відтак актуальним постає питання, з якого віку необхідно виховувати дитину на народних традиціях і звичаях, залучати її до спадщини свого народу. На думку педагогів, усього цього слід навчати змалку, адже все, чим глибоко прониклася дитина в дитинстві, залишається з нею назавжди. І добро, справедливість, прищеплені в ранньому дитинстві, стають міцним підґрунтям становлення особистості майбутнього свідомого громадянина України.

З-поміж основних засад Базового компонента дошкільної освіти в Україні варто виділити забезпечення гармонійного й усебічного розвитку особистості, формування якого неможливе без використання культурної спадщини рідного народу.

Народні звичаї, традиції й обряди, об'єднуючи історію, сучасність і майбутнє, «уможливлюють формування високорозвиненої сучасної нації. Засвоєні і примножені не одним поколінням, вони вміщують духовні, моральні цінності, ідеї, ідеали, погляди, норми поведінки. Минуле, сучасне і майбутнє – це нерозривні компоненти, які формують світогляд, особистість кожної людини. Тому перед сучасними педагогами ставиться завдання

виховання особистості, передавання її досвіду минулого, розкриття юному поколінню найважливішого призначення людини на землі, формування його морально-духовної краси» [29, с. 259].

Важлива роль у вихованні дітей дошкільного віку належить сформованим упродовж віків українським народним традиціям, що збереглися в історії і дійшли до наших днів. Зокрема, особливе значення в розвитку емоційно-мистецької сфери дітей мають витвори декоративно-прикладного мистецтва. Національне мистецтво є матеріальним вираженням національного духу народу. Твори українських народних митців яскраво репрезентують риси національного характеру, передають життєвий устрій, історію й культуру українського народу.

Особистість стає сильнішою завдяки вірі батьків, традиціям роду і народній пам'яті. Задля відтворення національної спадщини, сформованої віками, педагогам необхідно ознайомлювати дошкільників із традиціями, звичаями й обрядами, що сягають у глибину століть. Оскільки саме дошкільний вік є найсприятливішим для закладання будь-яких основ виховного процесу, адже в ньому дитина оволодіває навчальною діяльністю, спрямованою педагогами й батьками на засвоєння нею сформованого часом досвіду. Дітям дошкільного віку властиве почуття гордості, власної гідності. Тому програмою з народознавства передбачено формування в дошкільника почуття любові і поваги до рідної землі, до місцевості, де він народився і зростає.

Відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти та програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» у кожній віковій групі має бути створено куточок народознавства. Наповнюваність куточків з народознавства необхідно здійснювати відповідно до вікових особливостей дітей, зокрема: для дітей молодшої групи куточок доречно оформити національною символікою, використавши різноманітні атрибути відображення народних свят і обрядів; для дітей середньої групи, окрім національних символів і святкової національної

атрибутики доречно додати фото й ілюстративний матеріал, а також твори усної народної творчості; куточок для старших дошкільників має бути найбільш наповненим національною символікою, атрибутами для відтворення національних свят і обрядів, фото та ілюстраціями, а також творами малих фольклорних жанрів і народними казками.

Як свідчить практика, у дитячому садку вже стало доброю традицією новий навчальний рік розпочинати тематичними заняттями на зразок: «Україна – єдина», «Рідний край де ми живемо – Україною зовемо» і т. ін. Щороку до Дня Незалежності України вихователі проводять виховні заходи відповідної тематики.

На думку В. Мірошніченко, «сучасне національне виховання дітей старшого дошкільного віку є неможливим без використання виховного потенціалу українського народознавства. Щоб виховна діяльність педагога сприяла розвитку творчих сил дітей, виховання має бути творчим. Жоден день, жоден захід, жодне завдання не має бути схожим на попередні. Дитині потрібно створити умови для самовираження, самостійності, творчості» [29, с. 259].

З традиційним національним оформленням оселі, побутом української сім'ї, з народним мистецтвом, роботою народних умільців вихователі знайомлять дітей як на заняттях, де використовують різноманітний ілюстративний, методичний і наочний матеріал, так і у вільний час. Основне завдання педагога під час таких занять – ознайомити дітей з історією рідного краю, рідної місцевості, як-от: походження назви міста, назви вулиць, річок, культури рідної місцевості. Доречним при цьому буде проведення екскурсії рідним містом, відвідування краєзнавчих музеїв, пам'ятників засновникам міста і т. ін.

Під час підготовки і проведення народознавчих занять у нагоді вихователям стане розмаїття усної народної творчості: казки, легенди, загадки, лічилки, думи, прислів'я і приказки, скоромовка і чистомовки – які відображають життя нашого народу, його мову, історію і культуру. Виховне

значення творів усної народної творчості посилюється тим, що вони за змістом і формою доступні дітям дошкільного віку. Саме через них діти дошкільного віку одержують перші уявлення про культуру і побут свого народу. Діти відстежують, як у народній творчості і її національних традиціях тісно переплітаються минуле народу із сучасним життям.

На особливу увагу під час ознайомлення дошкільників із традиціями і звичаями рідного народу заслуговує дослідження власного родоводу, адже це те коріння, на якому тримається дерево як української родини, так і українського народу. Під час занять вихователі ознайомлюють дошколят із поняттям родоводу, демонструючи при цьому могутнє дерево життя із його розгалуженим гіллям, пояснюють дітям, якщо не буде міцного коріння, дерево з легкістю зламає навіть малесенький вітерець. Тому завдання батьків ознайомити дітей із родоводом їхніх сімей, з професіями їхніх дідів і прадідів, з їх історією, звичаями і традиціями, завдання педагогів ознайомити дітей із старовинними ремеслами, старовинними знаряддями праці, з виробами народних промислів тощо.

Народна мудрість говорить: «Дитятко – як тістечко: як його замісиш, так воно і виросте». Молоде покоління є запорукою спокійної старості дорослих. Тому лише від правильного і гарного виховання дітей залежатиме щаслива старість батьків. Ця істина завжди буде актуальною, адже саме батьки є першими дитячими вчителями, а родина – першою школою виховання. Роль вихователів у дитячому садку полягає при цьому у правильній організації навчально-виховного процесу, який ґрунтується на базових націєтворчих постулатах. Завдання педагогів – допомагати дітям у будь-яких життєвих обставинах керуватися етичними й моральними нормами і принципами. Так, у дошкільних закладах освіти проводять тематичні заняття на теми: «Тато, мама та я – це і є моя сім'я», «Зростає, родинне деревце», «У гості до діда Панаса» та інші.

Український народ славний традиціями, звичаями й обрядами, на які багаті найбільші релігійні свята українців – Різдво, Великдень, Стрітєння,

Зелені Свята (Трійця) та ін. Готуючись до різдвяних свят, діти за допомогою батьків і вихователів розучують колядки, щедрівки, веснянки.

Великдень – одне з найбільших свят у християнській церкві. Прихід весни і Великодня народ завжди прославляв піснями – веснянками. У них відображалася любов до праці, прагнення до вільного та щасливого життя. Веснянки пов'язані з хороводами, іграми, танцями, наприклад: «Перепілочка», «Жучок», «Огірочки» тощо. Під час занять, присвячених великоднім святам, вихователі вивчають з дітьми найпоширеніші веснянки, народні ігри, розмальовують писанки, крашанки, разом з батьками діти виготовляють Великодні композиції. До релігійних свят вихователі готують низку тематичних свят і розваг, як-от: «Андріївські вечорниці», «Йде святий Миколай», «Стрітєння. Зустріч весни з зимою», «Христос воскрес! Великодне свято» та ін. Завдання, які стоять перед педагогами під час проведення розваг і занять – ознайомити дітей з народними традиціями, обрядами й прикметами, пов'язаними з цими святами. Щоб зберегти наші національні обряди, перлини духовності, необхідно добре знати наше минуле, відроджувати забуті традиції і звичаї. Тому елементи народознавства слід використовувати не лише на заняттях народознавчої тематики, а й у повсякденному житті й на інших заняттях, як-от: у зображувальній діяльності (малювання, ліплення, аплікація), під час ознайомлення з природою й з довкіллям, на заняттях з художньої літератури та мовленнєвого розвитку і ін.

Окрім споконвічних і усталених упродовж віків традицій і звичаїв, традиційними в дитячих садках стали «День дошкільника», свято Осені, свято випускників «Прощавай дитячий садок». Такі свята є сучасними, вони не сягають у глибину тисячоліть, однак є не менш важливими, оскільки з їх допомогою діти доповнюють власні знання про пори року, вивчають нові приказки, прислів'я, тематичні пісні, хороводи, народні ігри тощо.

Культура нашого народу дуже багатогранна. Любов до свого народу, до своєї землі витікає із знання народної творчості, народних традицій і звичаїв, які є важливим засобом виховання, що охоплює всі сторони життя. Педагогічне

значення народних традицій полягає в тому, що це результат виховних зусиль протягом багатьох поколінь. Народна педагогіка вчить, що той, хто відрікся від свого минулого, від традицій свого народу, не має майбутнього. Добрі традиції не повинні зникати, і саме від батьків і вихователів, залежить, чи будуть вони збережені й передані наступним поколінням.

2.2. Методичні рекомендації з використання засобів народознавства у вихованні дітей дошкільного віку

Традиції українського народного виховання – це ціла педагогічна система поглядів, ідеалів і засобів батьківсько-материнського, а також суспільного впливу на чітке формування особистостей підростаючого покоління, сформована і відшліфована безперервним застосуванням протягом багатьох століть. Ці засоби спрямовані на формування сильних духом і тілом особистостей, невідокремлених одне від одного. Завдяки засобам народного виховання формується спадковість і наступність, поколінь, у яких усі набуті знання і цінності передаються прийдешнім поколінням. Людина народжується, росте, розвивається. І в її житті настає час, коли природжене прагнення спілкуватися, самовиявлятися і самостверджуватися набуває особливої гостроти. Настає час інтенсивного формування особистості – соціальної, емоційної та інтелектуальної зрілості.

Ознайомлення дошкільників із народними святами позитивно позначається на формуванні й розвитку їх фізичної, емоційно-ціннісної, художньо-естетичної, соціально-моральної та інтелектуально-пізнавальної сфер дитячої особистості.

У чинних освітніх програмах передбачено відзначення й проведення в дошкільних закладах освіти народних свят, сповнених традицій та обрядів. Педагогічні колективи закладів дошкільної освіти можуть самостійно визначати тематику святкувань відповідно до змісту освітніх програм, однак

при цьому їх варто узгоджувати з батьками. Такі святкування організують, дотримуючись як усталених світських традицій, так і народних звичаїв та обрядів, зміст і форма яких мають бути доступними для дошкільнят. Сам процес ознайомлення дітей з народними традиціями та звичаями має бути цікавим, змістовним і не перевтомлювати малят.

У закладі дошкільної освіти рекомендовано проводити календарні народні свята й обряди. Зокрема, восени – Свято врожаю, Покрови; взимку – День святого Миколая, Різдвяні свята; навесні – Великодні свята, веснянки; влітку – Зелені свята, Івана Купала, обжинки і т. ін.

Виховання дітей на основі національної обрядовості, споконвічних звичаїв і традицій українського народу дає змогу педагогам виконати такі педагогічні завдання, «як-от:

- виховання любові до рідного краю;
- естетичне та моральне виховання;
- формування громадянської свідомості» [53].

Українські народні традиції – це норми поведінки, досвід і погляди, звичаї, обряди і свята, що передаються з покоління в покоління. Це давно усталений людьми порядок і правила громадського чи родинного життя. Обряд чи ритуал – це форма поведінки в певній ситуації, що склалася в минулому і традиційно підтримується сучасними поколіннями.

Існують різні види обрядів, які розподіляють на календарні звичаї й обряди (колядування, щедрування, засівання, посипання); сезонні звичаї (весняні – свято першого жайворонка, свято тополі; літні – зелені свята, косовиця, Івана Купала, обжинки; осінні – Покрова; зимові – Миколая, Різдвяні свята, Стрітення); обряди, пов'язані з промисловою діяльністю (мисливські, рибальські, землеробські, скотарські); обряди, пов'язані з окремими етапами життя людини та ін. Застосування їх у практиці дошкільного закладу освіти є однією з визначних тенденцій навчально-виховного процесу.

Сучасний дошкільний заклад освіти покликаний виховувати молоде покоління громадян України на основі культурного та історичного досвіду народу, його багатовікових традицій, мудрості і духовності. Практичний досвід вихователів доводить, що національні традиції, які мають потужні виховні можливості, є ефективним засобом формування й розвитку дітей дошкільного віку. Застосування різноманітних традицій нашого народу, а також усталених упродовж віків звичаїв і обрядів застосовуються вихователями в їх практичній діяльності у таких напрямках, як-от: під час проведення тематичних занять, у процесі організації і проведення ігор, під час творчих занять із образотворчого мистецтва, у процесі суспільно корисної праці, під час проведення різноманітних заходів (тематичних свят, ранків, конкурсів і виставок), при організації екскурсій, засобами наочного оформлення приміщень дитячого садка.

Педагоги-практики переконані, що дітей треба навчити не лише споглядати, а й бачити навколишнє, помічати поруч усе незвичне, загадкове і приховане, використовуючи при цьому народний календар. Під час підготовки і проведення традиційних свят із використанням звичаїв і обрядів народного календаря, дошкільники ознайомлюються з національними духовними і матеріальними надбаннями, оволодівають трудовими вміннями й навичками, народною мораллю, естетикою, побутовою культурою та нормами поведінки.

Задля ознайомлення дітей із обрядовістю календарного циклу, під час читання дітям оповідань вихователі активно використовують тексти про різні пори року. Такі заняття розпочинаються з ознайомлення дітей із народними звичаями, пов'язаними з цією порою року. Наприклад, читанню тексту про весну передую розповідь вихователя про народний звичай зустрічати її славословними піснями – веснянками (гаївками, маївками, ягільками). Після прослуханої розповіді вихователь пропонує дошкільникам взяти участь у святі проводжання зими і зустрічі весни.

У групах дітей старшого дошкільного віку доречно проводити свята,

пов'язані з працею людей і відповідними народними повір'ями. Такі народні традиції є найкращим матеріалом для розвитку мовлення дошкільників, їх пошукової діяльності, активності і зацікавленості на занятті. Сучасні вихователі переконані, що родинні традиції займають особливе місце у вихованні дошкільників. Практика свідчить, що діти активно і з задоволенням вивчають власний родовід: «Як звуть тата твого тата? А тата дідуся? Яке прізвище у мами твоєї мами?» та ін. Досліджуючи своє генетичне дерево, дитина відчувається причетною до певного народу, відчуває себе впевненіше. Усе це виховує в дітей почуття гордості, власної гідності, прагнення зберегти і примножити честь свого родоводу.

Аналіз практичної діяльності сучасних закладів дошкільної освіти дає підстави стверджувати, що педагоги-вихователі активно використовують українські народні традиції у вихованні дітей, особлива увага приділяється методиці включення засобів народознавства у виховну роботу з дітьми, у вихованні дошкільників активно використовується народознавчий матеріал.

Наприклад, метою проведення свята «Прийди, прийди, весна красна» є розширення знань дітей про весняні народні свята і народні прикмети. Захід проводиться в ігровій кімнаті, прикрашеній вербою з котиками, весняними квітами, супроводжується використанням приказок, прислів'їв, загадок, пісень про весну і т. ін. Під час свята педагог звертається до дітей: «Був у нашого народу дуже цікавий звичай. З нетерпінням люди чекали на прихід весни і вважали, що це птахи на свої крилах приносять весну і проганяють люту зиму з її морозами. Люди випікали з тіста пташок, вибігали на подвір'я, весело стрибаючи, співали пісні: Вилети, люлю, горою, винеси літо з собою». Цим випеченим пташкам люди давали назву жайворонки, бо ці пташки раненько прокидаються, кружляють над полем і звеселяють працю хлібороба» [53]. На завершення свята для дітей проводиться народна гра «Довга лоза». Під час проведення виховного заходу вихователь оптимально використовує українські народні традиції у вихованні.

Доречними задля виховання дошкільників засобами народознавства є етичні бесіди, мета яких полягає в поглибленні знань дітей про традиційні етичні норми та етикетні правила українців. Так, мета бесіди «Гостинність нашого дому» – розширити й поглибити знання дітей про хліб і картоплю, виховувати гостинність і повагу до хліба. Бесіда характеризується динамічністю, яскравістю і логічністю, місцем її проведення є світлиця, представлена макетом української хати. Під час бесіди вихователь використовує такі засоби народознавства, як-от: загадки: «Виріс у полі на добрій землі, місце найкраще знайшов на столі. Місили, місили, ліпили, ліпили, а потім в окріп помістили»; приказки та прислів'я: «Без солі, без хліба немає обіда», «Коли хліб на возі, нема біди в дорозі», «Їмо бараболі і не знаємо долі»; бувальщину: «Їхали одного разу мандрівники та їй застала їх ніч. Голодні, замерзлі, вони почали рвати сухий бур'ян, щоб розпалити вогнище. Але одні куці почали вириватися з маленькими грудочками. Не звернули увагу на них мандрівники. Кинули у вогонь. А зранку на попелищі вони побачили невеликі вуглики, які перетворилися в грудочки. Скуштували. Смачно. Навибирали сирих грудочок, привезли додому і почали вирощувати. Так до нас на стіл прийшла картопля». Під час заходу вихователь звертає увагу дітей на страви, приготовані з борошна і картоплі, акцентує на тих, що є традиційними для української кухні. Захід закінчується частуванням хліба, калачів, вареників, печеної картоплі.

Вивчення народних звичаїв і традицій дає змогу глибше проникнути в ментальність нації, осягнути її дух, виховати молоде покоління в дусі патріотизму та моральності. У зв'язку з цим у дошкільних закладах значну увагу приділяють роботі з сім'єю, сімейним і народним цінностям і традиціям. Одним із основних завдань дитячого садка є виховання в дітей громадянської позиції, поваги до прав і свобод людини, любові до навколишнього середовища, Батьківщини і сім'ї. Так створюються сприятливі умови для ефективного забезпечення навчально-виховного процесу дошкільнят. У процесі виховання дитини виявляються рівні

сформованості її моральних почуттів, проводиться виховна робота з використанням народних звичаїв і традицій. Заняття, свята, екскурсії, ігри в дитячому садку проводяться на основі та з використанням фольклорного, краєзнавчого, культурологічного, історичного і літературного матеріалу.

Одним із аспектів вивчення культурних традицій народу є заняття з виготовлення текстильної ляльки. Іграшка не тільки супроводжує гру, але є засобом навчання, розваги, впливає на розвиток пізнавальної, емоційної сфер дитини, її творчих здібностей, активізує її продуктивну діяльність. Під час заняття діти знайомляться з видами, традиціями і технологіями її виготовлення. На прикладі виготовлених ляльок закріплюються поняття про сім'ю, сімейні цінності, традиції та побут народу. Народна лялька зберігає в своєму образі риси нації, її індивідуальність, рівень розвитку і майстерності. Традиційною іграшкою в побуті слов'ян з давніх часів була лялька з тканини, яка мала особливе значення – вона уособлювала сили родючості землі, була оберегом.

Під час проведення занять «Ляльки-обереги» з дошкільниками проводяться бесіди, які знайомлять дітей з історією виникнення та видами народних ляльок (тема бесіди: «Народна іграшка»); малювання розвиває інтерес до народної ляльки (тема: «Моя улюблена іграшка»), виготовлення ляльок та дидактичні ігри закріплюють знання про предмети народного вбрання («Одягни ляльку»); спільна робота з дітьми та батьками (вироби ручної роботи); розучування народних пісень-закличок, пісень-ігор, колискових, читання народних казок, приказок, віршів формують розвиток сприймання дитиною усної народної творчості.

Отже, виховання підростаючого покоління на звичаях і традиціях рідного народу є важливим елементом здійснення концепції національно-патріотичного виховання молоді. Народні звичаї й традиції повинні закладатися у свідомість дітей з раннього дитинства, а їх наслідування має цілеспрямовано формуватися батьками та педагогами. Сьогодні перед вихователями дошкільних закладів постає необхідність відродження

національних традицій, оскільки кожна людина, а особливо молоде покоління, має знати свою історію, мати уявлення про своє коріння, знати, любити й поважати традиції народу.

2.3. Презентація методичних рекомендацій

У презентованих методичних рекомендаціях, уміщених у додатках, автором розкрито зміст виховної роботи з використанням засобів народознавства відповідно до нового Базового компонента дошкільної освіти та програми «Українське дошкілля». Подані методичні рекомендації містять практичний матеріал, спрямований на виховання дітей дошкільного віку на основі народних обрядів, звичаїв і традицій. Матеріали тематично укомплектовано та комплексно систематизовано методичними розробками сценаріїв свят. Адресовано вихователям-практикам, батькам і студентам закладів вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта

Висновки до другого розділу

Виховання дошкільників засобами народознавства дасть змогу розвивати в них зацікавленість до традиційної української національної обрядовості, до національних свят, народних ігор, народних прикмет, усної народної творчості, національних видів мистецтва, до українських народних промислів тощо. Задля виховання дітей дошкільного віку на народознавчому ґрунті перед вихователем постають завдання спрямувати навчально-виховний процес на розвиток пізнавальної активності дітей, на їх прагнення якомога глибше пізнати історію й традиції свого народу, досягнути власні національні корені. Педагогу необхідно сформувати стійкий інтерес дітей до народознавчого матеріалу, розвинути в дошкільників бажання дослідити

його глибше, навчити використовувати його в побуті, у своєму дитячому житті. Стійкому засвоєнню надорознавчого матеріалу сприятиме розучування дітьми віршів, прислів'їв, приказок, загадок, прослуховування народних казок, легенд і бувальщин. Практичне застосування засобів народознавства в дитячому побуті реалізовуватиметься через прищеплювання дітям елементарних трудових навичок, пов'язаних із народними ремеслами, через практичні навички, пов'язані зі створенням вишивок, витинанок, розписів писанок, іграшок і посуду за українськими мотивами; а також виготовлення різноманітних виробів: іграшок, витинанок, аплікацій тощо.

Виховні завдання народознавчого змісту покликані перш за все прищепити дітям любов до рідної землі, до історії своїх предків, до рідної мови, до Батьківщини; сформувати почуття гордості за власний народ, повагу до національної культури, національних звичаїв і традицій.

Вродженими національними рисами характеру українців повсякчас вважаються щирість, гостинність, доброта, мудрість, щедрість і добре почуття гумору. Тому, задля формування з маленьких особистостей справжніх патріотів рідної землі, необхідно виховувати їх на багатому народознавчому матеріалі.

ВИСНОВКИ

Українські народні звичаї, традиції й обряди займають чільне місце в історії українського народу і тісно пов'язані з вихованням молодого покоління, відтак використання українських народних традицій та обрядовості у процесі виховання дошкільників є дуже доречним у практиці закладу дошкільної освіти.

Заняття з народознавства спрямовані на виховання в дітей дошкільного віку морально-етичних норм і правил поведінки, поваги до культури інших народів, вшанування власних звичаїв, традицій і обрядів. Прилучення дітей до народної творчості й мистецтва та їх безпосередня участь у національних святах виховують у дошкільників естетичні смаки, розвивають художнє світосприймання.

Процес виховання в закладі дошкільної освіти на засадах народознавства здійснюється не лише в освітній діяльності, а й у повсякденному житті; цьому сприяє застосування в навчально-виховній роботі українських народних свят, проведення систематичних бесід народознавчої тематики, прогулянок, свят, ігор, які прищеплюють дошкільникам любов до українських народних традицій.

Задля поліпшення ставлення дітей до українських звичаїв, традицій та обрядів необхідно, аби вони за час навчання й виховання в сім'ї, дошкільному закладі міцно засвоїли основні складові духовності й культури рідного народу, глибоко перейняли його національним духом, способом мислення і буття. Зрозуміло, що все це потрібно виховувати в дітей з опорою на засоби, методи, способи й традиції, вироблені народом упродовж усього історико-культурного розвитку, тобто на засадах українських традицій.

Під час виконання кваліфікаційної роботи нами встановлено, що основними педагогічними умовами, які забезпечують ефективність виховання дошкільників засобами народознавства є: зв'язок виховання дошкільників засобами національних традицій із життям; урахування вікових

та індивідуальних особливостей дітей; емоційність виховання; комплексний підхід до використання українських традицій у вихованні; доступність національних традицій дітям залежно від їх вікових і психологічних особливостей.

Вагомим аспектом під час застосування українських національних традицій у вихованні дошкільників стали такі методи, форми і прийоми роботи, як-от: бесіди, спостереження, розповіді, конкурси, свята, розваги, екскурсії, ігри, залучення дітей до самостійної роботи з виготовлення різних простіших виробів, пов'язаних з народними традиціями.

У процесі дослідження нами визначено, що українські народні традиції, включені в педагогічний процес дитячого садка, можуть виконувати роль засобу формування в дошкільників різних почуттів та особистих якостей. Відтак використання засобів народознавства у виховному процесі доречно розглядати як ефективний підхід до розв'язання проблеми вдосконалення якості виховного процесу в сучасних умовах закладу дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баглай М. Традиційна культура українців: загальноукраїнські риси та локальні особливості (на прикладі Святого вечора, 6 січня). *Дев'ять життів традиції: матеріали всеукраїнського форуму-семінару (13-15 вересня 2019)*. Харків : ФОП Шейніна О.В. 2019. С. 6-15.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / АПН України. Київ : Ред. журналу «Дошкільне виховання». 2021. 62 с.
3. Батирева І. Звичаї українського народу. *Звичаї, обряди, святкування. Нематеріальна спадщина*. URL : <https://authenticukraine.com.ua/manners-ordinances-celebrations>
4. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі : навч. посібник. Київ : Вища школа, 1992. 398 с.
5. Васіна Л. П. Використання українських народних традицій у вихованні дітей дошкільного віку. С. 28–32. URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/15448/1/6.pdf>.
6. Верховинець В. М. Весняночка: Ігри з піснями для дітей в дошк. і мол. шк. Віку. 5-е вид. Київ : Муз. Україна, 1989. 343 с.
7. Ворожбіт-Горбатюк В., Борисенко Н. Національна традиція у духовно-моральному вихованні дітей. *Дев'ять життів традиції: матеріали всеукраїнського форуму-семінару (13-15 вересня 2019)*. Харків : ФОП Шейніна О.В. 2019. С. 39-41.
8. Вудвуд Л. Ф., Вудвуд І. М. З батьківської криниці. Українське народознавство / За заг. ред. А.П. Загнітка. Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 2000. 256 с.
9. Газіна І. О. Формування в дошкільників першооснов національної самосвідомості. *Педагогіка*. 2015. №1. С. 8–10.
10. Геродот. Історії в дев'яти книгах / Пер. А. Білецький. Київ : Наукова думка, 1993. 579 с.
11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь,

1997. 376 с.

12. Грицик Л. Виховання дітей на народних звичаях та обрядах у дошкільному закладі. *Молодь і ринок*. 2011. № 3. С. 145–147.

13. Грицик Л. Виховання дітей на традиціях рідного народу. *Молодь і ринок*. 2011. №12. С. 137–141.

14. Грушевський М. Ф. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу. Київ : Либідь, 2006. 253 с.

15. Дорогоцінна енциклопедія українознавства / ред.-уклад. О. В. Зав'язкін. Донецьк : ТОВ «ВКФ БАО», 2009. 288 с.

16. Калуська Л. В. Народні ремесла у дитячому садку. *Бібліотека вихователя дитячого садка*. 2015. №8. С. 63–64.

17. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. Київ : Вища школа, 1997. 304 с.

18. Касян Л. Г., Семенюченко О. В. Практикум з українознавства. Київ : НДІУ. 2008. 80 с.

19. Колискова в житті дитини URL : <http://dnz37.klasna.com/uk/site/koliskova-v-zhittiditini.html>.

20. Кононенко П. П., Касян Л. Г., Семенюченко О. В. Програма виховання дітей дошкільного віку «Українотворець». Київ : Українське агентство інформації та друку «РАДА». 2008. 28 с.

21. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини. *Дошкільне виховання*. 2002. № 5. С. 11–13.

22. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). Київ : Освіта, 1993. 16 с.

23. Котирло Т. В. Календарно-побутова обрядовість: свято Коляди. URL : <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=4706>.

24. Крутій К. Педагогічна технологія освітньої роботи в полікультурному середовищі з дітьми старшого дошкільного віку. URL : http://www.ukrdeti.com/2007/3_17_a1_2007.html.

25. Лозова В.І., Троцько Г.В. Теоретичні основи виховання і навчання.

Харків, 1997. 338 с.

26. Лохвицька Л.В. Ідея національного виховання дітей І. Огієнка. URL : <http://studentam.net.ua/content/view/7909/97>.
27. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти). 2021. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>.
28. Михасюк Т. Виховання у молодших школярів любові до рідної мови через народні традиції. *Нова педагогічна думка*. 2007. №3. С. 25–28.
29. Мірошніченко В., Добровольська Г. Народознавство як невичерпне джерело розвитку особистості. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 4(23). С. 251–263.
30. Мозгальова Н. Г., Барановська І. Г. Українські народні традиції як засіб виховання дітей дошкільного віку. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 152. С. 20–24. URL : <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/152/6.pdf>.
31. Нагнибіда С.Д. Виховання дітей дошкільного віку на народних звичаях і традиціях. URL : https://uo-stm.at.ua/news/vikhovannja_ditej_doshkilnogo_viku_na_narodnikh_zvichajakh_i_tradicijakh/2016-04-02-39.
32. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу: Курс, читаний в українському народному університеті. Київ, 1918. 273 с.
33. Педагогическая энциклопедия / Под ред. И. А. Каирова, Ф. Н. Петрова и др. Москва : Советская Энциклопедия, 1966. Т. 3. 880 с.
34. Побірченко Н. С., Рогальська Н. В. Використання української етнопедагогіки в дошкільному закладі : навч. посіб. Київ : Наук. світ, 2003. 117 с.
35. Полікарпова О. Питання вивчення та збереження народних традицій у

- зкладах дошкільної освіти. *Дев'ять життів традиції: матеріали всеукраїнського форуму-семінару (13-15 вересня 2019)*. Харків : ФОП Шейніна О. В. 2019. С. 76-79.
36. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : «Академвидав», 2006. 456 с.
37. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / О. І. Білан, за заг. ред. О. В. Нізковської. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 256 с.
38. Русова С. Вибрані твори. Київ : Освіта, 1996. 365 с.
39. Скуратівський В. Т. Український народний календар. Київ : Техніка, 2003. 384 с.
40. Стаєнко О. Традиції рідного краю як засіб громадянського виховання дітей старшого дошкільного віку. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 47. С. 283–288.
41. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
42. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. Т. 2. Київ : Рад. школа, 1976. 670 с.
43. Туженкова Ю. Духовно-моральне виховання дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу: спеціалізований журнал*. 2016. № 9. С. 31–36.
44. Українське народознавство : підручник / За заг. ред. С. П. Павлюка. Київ : Знання, 2004. 570 с.
45. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Виховання і характер. *Історія дошкільної педагогіки: хрестоматія* / упоряд. З. Н. Борісова, В. З. Смаль. Київ, 1990. 652 с.
46. Філософський енциклопедичний словник / Редкол.: В. І. Шинкарук та ін.; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАНУ. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
47. Фролова А. Доторкнутися до витоків культури предків. *Дошкільне виховання*. 2015. № 5. С. 127–128.
48. Хайруддинов М. Народні традиції та виховання. *Початкова школа*.

2003. № 10. С. 46–50.

49. Хомич Л.О. Народні традиції у вихованні молодших школярів. *Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2013. №21 (274). С. 125–127.

50. Чаварга О. Ю., Тулай О. Ю. Народно-календарні свята та обряди в дитячому садку. Ужгород, 1999. 120 с.

51. Шкода М. Н. Традиції і свята українського народу. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. 384 с.

52. Шумада Н. Зерна народної мудрості. URL : <http://www.ukrlib.com>.

53. Як у дошкільному закладі організувати народні святкування. *Педрада : Портал для освітян*. URL : <https://oplatforma.com.ua/question/29-qqqqa-16-m10-21-10-2016-yak-u-doshklnomu-zaklad-organzovuvati-narodn-svyatkuvannya>.

ДОДАТКИ

Кожна нація, кожен народ, мають свої традиції, звичаї, обряди та свята, становлення яких відбуваються протягом багатьох століть. Наш український народ має багату й оригінальну культуру, надбану численними поколіннями. З давніх часів до нас ідуть життєва мудрість і настанови щодо способу життя, закладені в українських звичаях, традиціях і обрядах. Це – світовідчуття та світосприймання нашого народу. Українські традиції пояснюють та обґрунтовують взаємини між людьми, між людьми і природою, духовну цінність кожної окремої людини, і народу взагалі. Вони мають велике значення для утвердження національної самосвідомості українців, є невід’ємною частиною повсякденного життя і засобом збереження української ідентичності; відображають не тільки етнічну своєрідність, але й естетику, моральні цінності, ментальність та історію української нації. Звичаї українського народу пов’язані з традиційним світоглядом, який складався протягом багатьох століть і зберіг ознаки дохристиянських вірувань. Зі зміною умов життя змінювалися й традиції святкування, відбувалася постійна трансформація обрядових дійств, деякі їхні елементи зникали, замінювалися іншими, але основний зміст і сакральний сенс збігалися.

Народні звичаї, традиції й обряди – це неписані закони, якими послуговуються в найменших щоденних і найбільших всенаціональних справах. Тому перед сучасною системою дошкільної освіти стоїть завдання залучення дітей до історичної пам’яті народу, а значить – і збереження її в наших дітях. Знання спадщини необхідно кожному народу, адже наше минуле – це фундамент стабільного, повнокровного життя в сьогоденні і запорука розвитку в майбутньому.

Український народ – невичерпне джерело духовних цінностей. І тому завдання педагогічного колективу і батьків закладів дошкільної освіти спрямоване на те, щоб познайомити дітей з національними традиціями; навчити поважати й шанувати пам’ять предків; виховувати

шанобливе ставлення до свого коріння; розвивати інтерес до української народної спадщини шляхом систематичного і цілеспрямованого залучення дітей до витоків народної культури.

Українська календарна обрядовість споконвіків освячувала перехідні й етапні моменти в природі або в житті і трудовій діяльності людей. Свята й обряди календарного циклу регламентували всі сфери життя українського селянина. Календарна обрядовість поділяється на чотири основних цикли: зимовий, весняний, літній та осінній, кожен із яких насичений безліччю ритуалів і прикмет. Як бачимо, найбільш яскраво народні звичаї, традиції й обряди репрезентовано у святах календарного циклу, що й зумовило доцільність укладання методичних розробок сценаріїв, ігор, свят і розваг для дітей дошкільного віку.

Додаток А

Зимовий цикл українських свят: народні традиції та звичаї

Джерело: <https://oplatforma.com.ua/article/1847-kolyadumo-shchedrumo-radmo-svyatkumo>.

Прийшла зима. Випав перший сніг, затріщали морози, покрилися кригою ріки. У селі всі господарські роботи закінчено. Господарі ховають реманент, лагодять сани, їздять до млина та готуються до Різдвяних свят... Господині прядуть. Дівчата вишивають і щоранку вмиваються «першим снігом» і витираються червоною крайкою – «щоб були рожеві лица». Парубки допомагають батькам, а у вільний час заважають дівчатам вишивати. Наближається період угадування на майбутній рік, а разом із цим надходить і час старих традиційних розваг сільської молоді – розваг, що сповнені чаром первісної поезії нашого народу.

Методична розробка «Колядуємо, щедруємо, радіємо, святкуємо»

Сценарій тематичної розваги для дітей старшого дошкільного віку

Декорацій, атрибуту та дійові особи

Декорації й атрибути: вертеп, ялинка, Віфлеємська зірка, макети сонця й місяця, п'ять мішечків із зерном для засівання, дві синтетичні об'ємні снігові кульки для гри «Непосидюча сніжка», два обручі для гри «Санчата», гривня, кошик із солодощами.

Дійові особи: Господиня, Нічка, Три Зірочки, Три Пастушки, Три Янголи, Чотири Колядники, Чотири Засівальники, Циган, Коза

Сценарій

Під музику до зали заходить Господиня.

Господиня:

*Темної ночі зорі засіяли,
Ангели людям радість звіщали:
У Віфлеємі, в стайні, на сіні
Христос родився нам на спасіння!
Люди, радійте, Христа вітайте,
Божому Сину славу віддайте!
Слава на небі Богу святому,
На землі спокій роду людському.
Святкуємо, радієм, що Христос родився,
Що в яслах на сіні він для нас явився!
В святковий цей день, у щасливу годину*

*Вітаємо всю нашу дружну родину!
А ось і різдвяна Нічка поспішає.
Гарну новину для нас усіх має!
Під музику до зали заходить Нічка.*

Нічка:

*Тиха я ніч, свята я ніч,
Янголи поряд віч-на-віч.
Тиха я ніч, ніч на Різдво.
Вночі на землю Диво зійшло.
Зірочки маленькі, нумо поспішайте
І новину добру людям сповіщайте!*

Виходять Зірочки, виконують «Таночок Зірочок» під музику на вибір музичного керівника.

Перша Зірочка:

*Зима веселая прийшла,
Різдво Святий принесла.*

Друга Зірочка:

*Зійшла зоря різдвяна, ясно сяє
Зоря-провісниця на темнім небокраї.*

Третя Зірочка:

*Сьогодні кожен славить і віта
Народження Спасителя Христа!
Діти виконують колядку на вибір музичного керівника.*

Господиня:

*А ось – Пастушки поспішають,
Новину добру для нас вони мають.
До зали заходять Пастушки.*

Перший Пастушок:

*Добрий день, мир вашій хаті!
Ми – Пастушки небагаті.*

Другий Пастушок:

*Весь світ нині звеселився,
Бо Син Божий народився!*

Третій Пастушок:

*Його ми прославляємо,
І весело співаємо!
Діти виконують колядку «Ой, над Вифлеємом зірка сяла».*

Господиня:

*А маленькі янголи Божі –
На пташок вони дуже схожі,
Білі крила мають, по світу літають.
І до нас вони спішать, щоб зі святом привітать!
До зали «залітають» Янголи.*

Перший Янгол:

На столі – свята вечеря,

*Вся родина за столом,
Відчиняє Янгол двері
Позолоченим крилом!*

Другий Янгол:

*Благу вість нам сповіщає
Про народження Христа.
В хаті свято розцвітає,
Гріє душу доброта.*

Третій Янгол:

*Пахне сіном і кутею,
Сяє зірка, сніг скрипить,
І колядка над землею
З білим Янголом летить!*

Янголи виконують українську народну пісню «Прилетіли янголята».

Господиня:

*Різдво Христове – свято в домі:
Тут різні страви на столі,
Зібрались друзі і знайомі
В родиннім колі у теплі!
Хай хмара снігом віє рясно,
Зима в гілках плете шитво,
Разом весело й щасливо
Ми святкуємо Різдво!*

(за мотивами вірша Ніни Куфко)

Чую, чую вже й колядники поспішають у наш дім.
Заходять Колядники.

Перший Колядник:

*Коляд, коляд, коляда,
Хай обходить вас біда!
І нехай на ваш поріг
Прийде радість й Новий рік!
Щоб в добробуті жили,
Щоб щасливі були,
І щоб рік цей молодий
Вам був ліпший за старий!
Друзів зичимо багато,
Щоб у будні і на свята
Вашігнулися столи,
Щоб щасливі всі були!*

Друга Колядниця:

*Бігла мишка по льоду, загубила коляду.
Ти біжи-но позбирай – буде щастя і врожай!*

Третій Колядник:

*Ой, коляда, колядина,
Ішла полем господиня.*

*В торбі жито брала,
Ниви засівала.
Вроди, Боже, жито
На довгій літа,
На щастя родині
І всій Україні!*

Четверта Колядниця:

*Сніг всміхається – Різдво.
Я радію й тато.
Несемо ми з ним удвох
Дідуха до хати.
Наш дідух – із жита сніп,
Зв'язаний з обжунків.
Є він – в хаті буде хліб,
Будуть гарні вчинки!*

(Василь Слапчук)

Діти виконують українську народну пісню «Добрий вечір тобі, пане господарю».

Господиня:

Ось і зустріли ми Різдво Христове. А вже невдовзі, 14 січня, відзначатимемо день Святого Василя або, як кажуть в народі, Старий Новий рік. Із цим святом пов'язані багато народних традицій. Так, напередодні ввечері дівчатка співали особливі пісні-щедрівки, бажаючи всім присутнім добра, здоров'я, благополуччя. Вранці хлопчики оббігали оселі своїх рідних, друзів, знайомих і засівали їхні домівки зерном, щоб завжди в родині був хліб на столі й мир у душі.

Ось і до нашого дому із добрими побажаннями вже поспішають маленькі засівальники.

Виходять Засівальники.

Перший Засівальник:

*Сіємо, сіємо, посіваємо,
Щастя й долі вам бажаємо.
У щасливій вашій хаті
Щоб ви всі були багаті!*

Другий Засівальник:

*Щоб лежали на столі паляниці немалі,
Щоб були у вас ковбаси, молоко, і сало, й м'ясо!*

Третій Засівальник:

*І млинці, і пиріжки, і пухнасті пампушки!
У щасливій цій оселі щоб усі були веселі!*

Четвертий Засівальник:

*Щоб співалися пісні в ці щасливі, світлі дні!
Сіємо, сіємо, посіваємо, щастя й долі всім бажаємо!*

Засівальники сиплють зерном та виконують пісню «Щедрівочка», слова Степана Жупанина, музика Леля-Анатолія Загрудного.

Господиня:

*Дякую вам, Засівальники, за те, що ви завітали до нашого дому. Ми сподіваємося, що цього року все в нас буде гаразд. (Звучить музика.)
Здається, ще хтось поспішає до нас у гості!*

Заходить Циган із Козою.

Циган:

*Зачекайте, християни, на веселого Цигана.
Я лише Козу продам, піду з вами в Божий храм!*

Господиня:

*А хто її в тебе купить?
В тебе не Коза, а кляча.
А до того ж ще й ледача.*

Циган:

Не ображай мені Козу, бо зараз хату рознесу!

Господиня:

Та у тебе Коза крадена, а не куплена, та до того ще й облуплена!

Циган:

*Неправда твоя, козачко, моя Коза добре скаче! (Коза мекає.)
Купи, Господине, Козу, молоко буде для дітей!*

Господиня:

А скільки ціниш за Козу?

Циган:

Мішок вівса, мішок ячменю та доларів цілу кишеню!

Господиня:

Ой, як дорого! Де я візьму тобі доларів? Маю лише гривню.

Циган:

*Бог з тобою, думаю, сторгуємося.
Циган забирає гроші, віддає Господині Козу, виходить із зали.*

Господиня:

*Йди до нас, Кізонько, веселися,
По двору та по господі розходися,
Щоб добро було у хаті, а ми всі були багаті!
Коза виконує пісню «Я – Коза» з опери Миколи Лисенка «Коза-Дерева».*

Коза:

*Де коза ходить, там жито родить,
Де коза туп-туп, там жита сім куп.
Де коза ногою, там жито копою.
Де коза рогом, там жито стогом.
А де не буває, там все пропадає!*

Господиня:

Кізонько, йди до нас! Ми з тобою так хочемо пограти!

Гра «Непосидюча сніжка»

Дві команди по шестеро-семеро дітей стають у колони, піднявши руки вгору. Коза дає дві великі «сніжки» першим гравцям. За командою діти передають «сніжку» одне одному через голову. Остання дитина в колоні

повинна перебігти на перше місце, піднявши «сніжку» вгору. Гра триває доти, доки гравець, який на початку стояв першим, знову не стане на це місце. Перемагає команда, яка швидше впорається із завданням.

Гра «Чарівні санчата»

У грі беруть участь дві команди по четверо дітей. Перший гравець «сідає» у «санчата» – надягає через голову обруч діаметром 1 м, тримаючи його на рівні талії. Відтак оббігає навколо ялинки, повертається і «саджає» в «санчата» наступну дитину. Гра триває доти, доки всі гравці не «об'їдуть у санчатах» навколо ялинки. Команда, яка першою повернеться на місце, перемагає.

Коза:

Ну що ж, діти, добре й весело нам було! Ми так гарно співали і грали, щедрували й танцювали! За традицією всіх щедрувальників та колядників пригощали чимось смачненьким. І для вас усіх у мене є солодкий подарунок.

Коза виносить кошик із солодощами.

Господиня:

Дякуємо тобі, Кізонько, за смачні подарунки!

Та скільки б не співали, а кінчати час!

Гарні побажання ви прийміть від нас!

І в нас, і в вас хай буде все гаразд,

Щоб ми і ви щасливі були!

(Валентин Лагода)

Коза:

Хай молочні ріки потечуть у вас.

І в достатку буде м'яса і ковбас!

Прощавайте, друзі, вам низький уклін,

Щастя вам бажаємо всі ми, як один!

Усі учасники свята виконують щедрівку на вибір музичного керівника.

Додаток Б

Весняний цикл українських свят: народні традиції та звичаї

Джерело: <https://naurok.com.ua/vid-narodoznavstva-do-svidomogo-patriotizmu-vihovannya-ditey-na-tradicijah-ukra-nskogo-narodu-115521.html>

Разом із пробудженням природи від зимового сну в Україні починається цикл народних весняних свят, пов'язаних із стародавніми міфами та віруванням, супроводжуваних піснями, іграми та хороводами. У своїх уявленнях наш народ створив чудовий образ весни – гарної молодії дівчини з вінком квітів на голові. Вона, ця дівчина-весна – бажана і довгождана гостя,

яку закликають дівчата піснями-веснянками, її зустрічають діти з дарами – солодким печивом у вигляді пташок.

Методична розробка «Свято зустрічі весни»

Мета: поглибити знання дітей про весняні явища в природі, їх особливості та прикмети. Розширити уявлення про звичаї українського народу навесні. Розвивати уяву, мислення, пам'ять, увагу. Виховувати інтерес до українського фольклору, вміння помічати красу навколишньої природи.

Матеріал: веснянки, прикмети весни, вірші про весну.

Хід свята

Ведуча: Кожна пора року має природні особливості, свою красу. Жодна з них не оспівана так багато, весело і ніжно, як весна. Весна – це сонце і тепло, Весна – це радість усьому живому, що прокинулося від зимового сну. Весна – це зелен-цвіт і пахощі квітів, весна – це надія. З давніх-давен за народним звичаєм до зустрічі весни готувалися і дорослі, і дітвора, Сьогодні ми також зустрічаємо красуню-весну!

Вбігають хлопчики і дівчатка, одягнені в святковий національний одяг, в руках у них печиво в формі жайворонка:

Благослови, мати, весну закликати!

Весну закликати, зиму проводжати!

Зимочка в возочку, літечко в човночку!

Діти шикуються в рядок, наспівують:

Пташок викликаю з теплого краю:

Летіть соловейки, на нашу земельку.

Спішіть, ластівоньки, пасти коровоньки!

*Гей, виходьте, дівчатка, та в сей день на вулицю
Весну-красну зустрічати, хороводи співати!*

*Дівчатка стають в коло, ведуть хороводи, співають веснянку
Весно, весно, весняночко, прийди до нас, подоляночко,
Прийди до нас, теплом утїш, а ти, сонечко, світи ясніш!*

На середину виходить дівчинка-весняночка, вона заквітчана зеленню і першими весняними квітами, дівчинка то присідає, то встає.

*Весела, гарна, кучерява: маленька дівчинка Весна
Біжить, сміється, сієї барви і пісня лється голосна.
По всіх усядах пісня лине,
Усе пробуджує від сну, і всі комашки, всі рослини
вітають дівчинку Весну!*

Хлопчик: Хто ти така, красуне дивна?

Весна: А я Весна, Весна-царівна, куди я ступлю – сонце сяє, міста і села оживають і землю-матір прославляють.

Дівчинка: Ой, весна, весна, днем красна, що ти нам, Весно, принесла?

Весна: Принесла я вам літечко, щоб родило житечко, ще й червоні квіточки, щоб квітчались діточки.

Ведуча: Весна іде! В повітрі молодому далекий крик мандрівних журавлів вже розітнувсь: ключем вони додому у рідний край летять з чужих країв. О, весно, йди! Всі ждуть тебе, кохана! І небо жде, і жде земля приспана! І ліс, і степ, і скована вода. Ось і прийшла до нас весна, а з нею і три брати-місяці. А як називаються весняні місяці, діти?

Діти: Березень, квітень, травень.

Ведуча: А що ви знаєте, діти, про місяць березень? Які ознаки ми спостерігаємо?

Діти: Сонце піднімається вище, гріє дужче, біжать струмки. Розквітають перші квіти – підсніжники, проліски. Прилітають птахи.

*Весна вїгнула вже крилом, пташки співають голосно,
І на узліссі за селом з'явилися перші проліски.
Цвітуть, буяють щовесни з-під снігу, хоч і рано ще,
Ці перші вісники весни, тепла, краси і радощів.*

Ведуча: А які ж птахи прилітають з теплих країв?

Діти: Шпаки, журавлі, жайворонки.

*Крую, крую, журавлі, як колесо на воді,
Колесо сі обертає, журав голову завертає.
Журавель, Журавель, колесом, колесом!
Зав'яжем тобі очі красним поясом, поясом.
Журавель, Журавель, кругом дороги!*

Як не скажеш: «Помагай бог» – зв'яжем тобі ноги.

Ведуча: Існує багато народних прикмет про зміну погоди, особливості пір року. А хто знає прикмети березня?

*Побачив шпака – знай: весна біля порога.
Сонце перед заходом червоне – на вітер.
Довгі бруньки на деревах – спізниться літо.*

Хмари пливуть високо – буде гарна погода.

Ведуча: З року в рік ми з великим нетерпінням чекаєм весни. Ми рахуємо дні, виглядаємо, поки пташки на своїх крилах з далекого вирію принесуть нам весну-красну. Ми чекаємо, коли весна прожене холод, устелить землю травичкою зеленою, уквітчає квітами, а пташки наповнять гаї та діброви своїм голосним веселим співом. Колись давно ще наші дідусі і бабусі веселими піснями закликали в гості чарівницю-весну. Виходили на пагорби за село і виводили веснянки. Згадаємо, діти, наші давні звичаї і зустрінемо весну-красну так, як її колись давно зустрічали.

Ведуча: Минув березень, а за ним – його брат квітень до нас іде.

Ходить квітень у плащі зеленім, бризкає фіалками з землі,

Сік солодкий капає із кленів в голубій світанковій імлі.

Любий квітню, застели під ноги трав рясних зелені килими.

Заквітчай нам райдужні дороги від весни, до самої зими.

Загними високими громами, солов'їв розсип серед дібров,

Ти даруй нам сонце над полями, світлу радість, щастя і любов.

Ведуча: А що спостерігаємо ми у квітні?

Сонце піднімається ще вище, стає тепліше.

Трава зеленіє, цвітуть різні квіти.

Після сонячних днів настають похмурі, дощові дні.

Прилітають зозулі.

Ти, зозуленько сива, ти нас розвеселила:

Як почала кувати – повиходили з хати.

Ой, вийшла сестра з братом, ой, вийшла мати з татом.

Ой, вийшли усі дівоньки – виводять гаївоньки.

Ведуча: Був у нашого народу дуже цікавий звичай. З нетерпінням чекали люди весну і вважали, що це птахи на своїх крилах з далекого вирію приносять весну, проганяють люту зиму з її морозами. Люди випікали з тіста пташок, вибігали в двір, весело стрибали, підкидаючи їх вгору, співали пісні «Вилети, люлю, горою, винеси літо з собою». Цим випеченим пташкам дали назву жайворонки. Бо ці пташки раненько прокидаються, кружляють над полем і звеселяють працю орача, коли люди орють землю.

Діти стають у дві шеренги і грають пісню-гру «Весняночко-паняночко».

Весняночко-паняночко, де ти зимувала?

– У садочку, на пеньочку, пряла на сорочку.

А ворони оснують, а сороки витчуть.

А білі лебеді, ще побілять на воді.

А лугові пташки пошиють сорочки.

Ведуча: А хто знає прикмети квітня?

Грім на початку квітня – буде тепле літо.

Якщо квітневий дощ починається невеликим краплинами, то ненадовго.

У квітні вітер з південного заходу – чекай тривалої негоди.

Ведуча: Так, діти, квітень – це не тільки тепло, сонце, це і дощові дні. А дощик потрібен для землі, для дерев, для майбутніх врожаїв. Давайте разом заклинемо дощик!

*Йди, йди, дощику, зварю тобі борщику в полив'янім-горщику,
Цебром, відром, дійницею над нашою пашиницею.*

Йди, йди, дощику, зварю тобі борщику.

Дощику, дощику, припусти, припусти, на дорідні капусти,

На Галине зіллячко, на наше подвір'ячко,

На весняні квіти, на маленькі діти,

На високе жито, щоб нас звеселити!

Ведуча: Ой, вже налив нам дощик водички! Скрізь калюжі. Пташки припишкли, замовкли. Мабуть досить вже дощику. Правда, діти? Може вже і сонечку пора засвітити?

Вийди, вийди, сонечко, на дідове полечко,

На бабине зіллячко, на наше подвір'ячко.

Сонечко, сонечко, виглянь у віконечко,

Дітки гуляють, тебе виглядають.

Ведуча: Ось і травень.

Ясний травень празниково землю вбрав

В одяг свіжий та яскравий із рясних зелених трав.

Ведуча: А що ж нам приніс з собою травень?

Сонце світить високо в небі, стає вже зовсім тепло.

Цвітуть сади, квіти.

Тиха й світла ніч.

В травні гудуть джмелі й хрущі.

Співають солов'їв садах, жайворонки в полях.

Ведуча: А давайте заспіваємо разом з жайворонком.

Жайворонок угору летить – сонце ловити!

Сонце ловити! Сонце ловити!

Жаворонок вниз летить – цип урвався!

Цип урвався! Цип урвався! Круці! Круці! Круці!

Ведуча: А які народні прикмети травня?

Веселка віщує зміну погоди: вечірня – обіцяє погожу днину, а ранкова – дощову.

Тиха й світла ніч без роси – наступного дня неодмінно знегодиться.

Пізня весна дарує гоже літо.

Соковито пахне м'ята – невдовзі збереться на дощ.

Ведуча: А чи знаєте, діти, українські загадки? Чи вмієте їх розгадувати? Давайте спробуємо!

Перший я приніс весну, пробудив усе від сну, заспіваю під вікном, бо зовуть мене... (шпаком)

Зелена, а не гай, біла, а не сніг, кучерява, та без волосся (береза)

Білі горошини на зеленій стеблині (конвалія)

Весною веселить, літом молодить, восени годує, зимою гріє (ліс)

Навкруги вода, а з питвом біда (море)

У чистому полі попутані коні, вузлики знати, ніяк розв'язати (зорі)

– Що росте весною вниз головою?

– Які квіти першими зацвітають весною?

- Які пташки першими повертаються з вирію?
 - Що ви можете сказати про весняний день?
 - Чому люди говорять, що весняний день рік годує?
- Добре ви намагались відповідати. А тепер пора гаївку розпочинати.

Ой, ягіл, ягілочко

Усі беруться за руки, ідуть по колу і співають, в середину вибирають дівчинку, що руками показує те, про що вони співають.

Ой, ягіл, ягілочко, ягілчина донька.

Устала ранесенько, умилась білесенько.

Панчошки поскидала, головоньку розчесала.

Візьмися, дівко, в боки, покажи свої скоки.

Тнися, калинонько, гнися, дівчинонько, не журися.

З калинового цвіту вибирай собі квіту.

З калинового лугу вибирай собі другу,

З калинового плетю вибирай собі третю.

З калинового мосту, вибирай собі шосту,

З калинового лому вибирай собі сьому.

З хрещатого барвінку вибирай собі дівку.

Ведуча: Був колись звичай – коли починались веснянки, то перший раз варили горщик каші, виносили на вулицю, закопували в землю і прибивали кілком. Подивіться, як це робиться.

Дівчата тримають горщик каші і співають:

Закопали горщик каші, ще й кілком прибили,

Щоб на нашу вулицю парубки ходили.

Дівчатонька – вороб'ятонька, радьмося,

та виходім на травичку – граймося!

Хоровод «Просо»

Діти стають у два ряди і по черзі співають:

– *А ми просо сіяли, ой Дид-Ладо, сіяли, сіяли.*

– *А ми просо витопчем, витопчем, ой Дид-Ладо, витопчем, витопчем.*

– *А чим же вам витоптять, витоптять?*

– *А ми коні випустим, випустим.*

– *А ми коні переймем, переймем.*

– *Да чим же вам перейнять, перейнять?*

– *Шовковим неводом, неводом.*

– *А ми коні викупим, викупим.*

– *Ой, чим же вам викупить, викупить?*

– *А ми дамо сто рублів, сто рублів!*

– *Нетреба нами тисячі, тисячі.*

– *А ми дамо дівчину, дівчину.*

– *Ми дівчину візьмемо, візьмемо.*

– *А в нас полку убуде, убуде.*

– *А в нас полку прибуде, прибуде.*

А ну ж бо, хлопці й дівчата, не зіваймо, та в іншу гру погуляймо.

Гра «Довга лоза»

У землю затикають кілька паличок, утворюючи «лабіринт», а потім, узявшись за руки, співаючи, ходять між палочками.

У довгої лози пасли хлопці кози, а дівчата – козенята, та й померзли ноженята.

Ой, дівоньки гожі, кидайте ті кози, в кривім танцю походжаймо та ніженьки зігриваймо.

Ой, кривого танця, не виведу кінця, треба його виводити, кінець йому знаходити.

Ведуча: Годі, годі, діти, гратись. Ось весна – красна гуляє і луги в квітки вбирає.

Ось дивіться: на галяві ведуть квіти танок жваво.

Співали, дівоньки, співали, у решето пісні складали.

Та й поставили на вербі, де взялись горобці,

звалили решето додолу – час вам, діточки, додому.

Усі співають

Скільки б не співали, а кінчать пора, щастя і здоров'я зичить дітвора.

І в нас, і в вас хай буде гаразд, щоб ви і ми щасливі були.

Ведуча: Ось закінчилось наше свято весни. Та весна-красна іде по всій землі і прикрашає нашу землю квітами, ніжною зеленню. То ж бережіть природу, бережіть красу кожної квіточки, кожної рослинки, травинки та комахки. І буде наша земля квітучою і завжди прекрасною.

Літній цикл українських свят: народні традиції та звичаї

Джерело: <https://naurok.com.ua/vid-narodoznavstva-do-svidomogo-patriotizmu-vihovannya-ditey-na-tradicijah-ukra-nskogo-narodu-115521.html>

В основі літнього обрядового циклу лежить культ рослинності та магія заклинання майбутнього врожаю, культ сонця та культ померлих. Він включає такі основні свята: Зелені свята (Трійцю), Купайла (Івана Купала), Петрів День (Петра та Павла) та призабуті нині свята Лади, Ярила, Громові свята. З-поміж урочистостей літнього обрядового

циклу найважливішими були Зелені свята, які не мають точно визначеної дати, а випадають через сім тижнів після Великодня.

Методична розробка-свято «Обжинки»

На столах – скатертини, хлібні вироби з борошна нового врожаю, на стіні – вишиті рушники, в центрі – український вишитий килим.

Вихователь: Рум'яна і кругла паляниця чимось подібна до сонячного світила. Поряд із хлібом народ завжди ставив сіль. Народне прислів'я говорить: «Без солі не смачно, без хліба не ситно». Тому сіль і хліб, що діставалися людям важкою працею, вважалися дорогим набутком і завжди шанувалися в народі. Без хліба немає життя. Недаремно у слів «жито» і «життя» – один корінь.

*Виріс у полі на добрій землі,
Місце найкраще знайшов на столі.*

Дорогі гості, батьки, діти! Запрошую вас до нашої господи на хліб та сіль, на слово щире та бесіду мудру – на свято першого снопа та стародавній народний звичай святкування закінчення жнив – обжинки.

*Сонце гріє, вітер віє, а вода тече.
Наша мати-пшениченька золоту сорочку тче.
А в тій золотій сорочечці, як маля,
буде красуватися, буде усміхатися вся земля.
Подивлюся я навкруг – поле колоситься,
урожай наш, урожай – золота пшениця.
Так хай же щедро наливається соком
і колоситься золотистій сніп!
І хай же родить більше з кожним роком
Його величність – годувальник-хліб!*

Господиня: Коли жито, ячмінь і пшениця дозрівають, то господиня бере хліб-сіль, громичну свічку та йде в поле заживати ниву. На узбіччі вона

зупиняється і тричі кланяється ниві, промовляючи: «Дай, Боже, легко почати, а ще легше дожати». Жнива починали в «легкі» дні – вівторок, п'ятницю. Бажано також, щоб це збігалось з новим місяцем. Господиня трьома захватами лівої руки стинала одну жменю, потім другу і клала їх навхрест на узбіччі. Ці жменьки мали тут пролежати до кінця жнив. Третій жмуток несла додому, ставила на покутті, під образами. Перший сніп обмолочували окремо: зерна з нього святити у церкві, а перед сівбою їх змішували з насінням. Соломою з першого снопа годували корів, щоб не хворіли. Часом зажинки робили, в присутності священика.

Крім зажинок, робили ще й закрутку, щоб рука лиходія і знахаря не могла зіпсувати хліба. Закрутка робилася так: коли дозрівав хліб, жінки йшли з піснями в поле, і одна з них, взявши в жменю колоски, завивала їх вузлом – це й була закрутка. Інші в цей час співали хороводні пісні, а потім усі разом поверталися додому.

Пісня «Ой, до схід сонця»

*Ой, до схід-сонця, рано-раненько будить матуся красну Оленку.
Ой встань, Оленко, годі вже спати, вже йдуть сусіди в поле жати
Ой, вийшли в поле жєнці з серпами, красна Оленка з подружечками
Пшєницю спілу жєнці пожали, в круглі сніпочки ще й пов'язали
В круглі сніпочки густі-густенькі, в вінки зложили в часті-частенькі
Пшєницю спілу вітер гойдає, жєнчиків красних мило вітає
Як жєнці поле вкрили квітками, серпи новенькі вкрили квітками
Завели пісню веселу, жєваву, пішли додому жєнчики браві
Пшєниці шумлять довкола – колос колосу співає,
На просторім нашім полі почалися вже жнива.
Вінець хліборобської праці – жнива.
І в душі твоїй снується радість. Жнива! Руки пахнуть зерном.
Ой, сонечко вже височенько, а жнивний час близенько,
Треба жєнчиків будити та в поле їх проводити.
Ой, жєнчики молоді, вставайте та серпики свої нагострайте!
Час у поле, час, вже ж нивонька кличе вас!
Будуть всі вони при ділі, не змарнують жєдну мить.
Пшєниці рясні доспіли, треба встигнути скосить.*

Господар: Колись, не так і давно, з півстоліття тому, єдиними знаряддями для збирання хліба були серп і коса. Комбайни в Україні з'явилися лише в 30-х роках нашого століття. Отож, за тиждень після Петра починалися жнива, на полі з'являлися люди у полотняних сорочках, з мантачками за поясом і з косами в руках – косарі; вони вдаряли своїм гострим знаряддям по сухих стеблах дозрілого хліба й довгий рівний покіс, як простелений рушник, лягав стрічкою за кожною косою. Збирання зернових починалося на Прокопа– 21 липня. У цей день кожен господар намагався нажати бодай один сніп. Про це свідчать численні приказки та прислів'я: «На Прокопа приготуй плечі для снопа», «На Прокопа має бути в полі копа».

Пісня «Маленькі дударі»

Встали рано до зорі славні друзі дударі.

Пісню гучно засурмили, все село оповістили.

Приспів:

Ду, ду, ду, ду, ду, – все село оповістили

День сьогодні урочистий, колосок дозрів пшеничний.

Низько голову схиляє, на жнива усіх скликає.

Приспів:

Ду, ду, ду, ду, ду, – на жнива усіх скликає

Жали женчики, жали, серпики поламали,

серпики золотії, женчики молодії.

Добрі були женці – дівчата і молодиці,

дівчата косаті, хлопці вусаті, молодиці білолиці.

Говорила нивка, щоб не боліла спинка,

ні спинка, ні голова, щоб була ціле літо здорова!

Ой, жнися, загоне, жнися, на мене не дивися,

бо я женчик маленький, а в мене серпик тупенький.

Ой, жни, дівча, пшениченьку, та й не думай собі,

буде тая пшениченька на коровай тобі.

А як будеш, дівчинонько, думати, гадати,

буде твоя пшениченька в полі зимувати.

Дивувалися ліси – де поділися вівси?

Женчики позжинали залізними серпами,

залізними косами, біленькими руками.

Обжинали ми ту ниву, як яру, так озиму,

обжинали пов'язали, на копички покладали.

Пісня «Вийшли в поле косарі»

Вийшли в поле косарі косить рано на зорі.

Приспів: Гей, ну-те косарі, бо не рано почали.

Хоч не рано почали, та багато утяли.

До обіду покосили, гострі коси потупили.

Приспів: По обіді спочивали, гострі коси поклепали.

Увечері холодком йшли додому всі рядком.

Приспів: Гей, ну-те косарі, йшли додому всі рядком.

Господар: А хто з вас їв хліб від зайця? В давні часи хлібороб залишав від сніданку, що брав із собою в поле, шматок житнього хліба на гостинець дітям. І говорив дітворі: «Це хліб від зайця». А тепер і ви покуштуйте чорного хліба з сіллю від зайця та запийте водою. Адже недарма в народі кажуть: «Хліб, сіль та вода – богатирська їда» (дає всім хліб, сіль і воду, підходить до господині) А чому ти зажурилась?

Господиня: Згадую про жінок, що виходили на ниву з серпами, жнучи, вони спритно клали сніп за снопом і, працюючи, співали:

Вгору, сонечко, вгору, хай я нивоньку дожну.

Ой, лане-ланочку, скажи ж мені правдочку,

*Чи будемо ми в кінці, чи будемо ми в вінці?
Ой, будем, доню, будем, лише нивоньку дождем!
Увечері, коли вже зайде сонце, натомлені тяжкою працею жінці йдуть додому і співають:*

*Ой, заспіваймо, хай дома почують, хай нам вечерять готують.
Утомила нас та широкая нива, що тепер нам і вечеря не мила.
Ой, не так нива, як високії гори, ой, не так гори, як велике жито,
А вже ж нам спину, як кілком перебито.*

Коли вже кінчалися жнива, жінці залишали трохи недожатих стебел з колосками: «Спасові на бороду», їх обв'язували червоною ниткою і прикрашали живими квітами. «Борода» стояла до кінця жнив.

Пісня «Гей, ставаймо в коло, дівчата»

*Гей, ставаймо в коло, дівчата, будемо снопа прибирати,
Будемо снопа прибирати, квіточками рясно квітчати.
Квіточками рясно квітчати, ще й стрічками переплітати,
Щоб увесь народ дивувався: який у нас снопок удався
Височенький, ще й ваговитий, кожен колос зерном налитий*

Господиня:

*Борода наша гарна, пишна.
Сидять ворон на коні, дивується бороді.
Ой, диво мені, вашій бороді.
Ой, паночку наш – Обжинки у нас.
Збирайтеся, збирайтеся, на свято чим скоріш,
Женчики всю пшеницю, жито пожали, по колосочку збирали,
У снопи зв'язали та й в кілочки складали!
І на нашій нивці сьогодні обжинки.
В нашої господині та золота брама,
мальовані одвірки, зробим сьогодні обжинки!
А чия ж це борода червоним шовком обвита?
А це ж наша борода червоним шовком обвита!
Сидить півень на коні, дивується бороді
Входить Півень, іде до бороди, роздивляється*

Півень

*Ой, диво мені, ой, тій бороді, не велика, не мала,
не сива, не гніда, як у того діда.
А сріблом, золотом улита.
Ось тобі, борода, хліб, сіль та вода!
Щоб на той рік ще більш уродила!
Входить Перепілка, до неї звертається хлопчик:
Перепілочко мила, де будеш ховатись?
Нема жита, ні пшениці на нашій нивці.
Перепілонько мила, де будеш ховатись?
Ми жито, пшеницю пожали і в снопи поскладали.
Перепілка: Діти мене сховають, які в «Перепілоньку» грають.*

Гра «Перепілка»

*Кінець нивоньці, кінець, сплели із жита вінець,
Взяли сніп на пожиток, нарядили із нього обжиток.
На потіху дівворі поставили у дворі.*

Вихователь: Коли зав'язують «бороду», то під нею пролазять хлопці, щоб бути багатими і щасливими. А дівчата качалися біля «бороди», щоб не боліла спина і легко було жати наступного року, і приказували:

*Ой, нивко, нивко, верни нашу силу,
Ми на тобі жали, силюньку положили!
Живо, женчику, живо, дожинай ниву,
Будемо плести віночки з золотої пшенички.*

Нарешті дожато останню нивку, снопи пов'язано і складено в полукіпки. Час зрізувати «бороду» і плести обжинковий вінок – символ щедрого врожаю і успішного завершення жнив.

*Кінець нивоньці, кінець, будемо плести вінець.
То з жита, то з барвінку, на хорошую дівку.
Наші женчики з поля йдуть, на двір голосок подають.
То не голосок, то женці, привели дівчинку у вівці.
Добра була нива, сто кіп жита зродила,
Сто кіп і сніпочок, мені на віночок.*

Танець «Віночок»

*Котився віночок по полю, просився хазяїну в стодолу:
«Пускайте, хазяїне, в стодолу, вже я набувся на полі,
Буйного вітру начувся, ранньої роси напився,
Я не довго полежу, зараз в поле побіжу».
В нашого господаря та золота брама,
Мальовані одвірки. Робили господареві обжинки.
Відчиняй, господарю, ворота, бо йде твоя робота.
Як ти мене, господарю, збережеш, то великі урожаї збереш –
Із одного колосочка виросте житечка повна бочка.*

Пісня «Відчиняй же, господарю»

*Відчиняй же, господарю, ворота, ворота,
бо несемо віночок з золота, з золота.
Застеляй же, господине, обруси, обруси,
ой, щоб наш же віночок не трусив, не трусив.
Бо ж буде той віночок трусити, трусити.
То й не буде пшениченька родити, родити.
Повісимо той віночок на стіну, на стіну,
щоб родила пшениченька на славу, на славу.
Кладемо хліб на хліб, старий на новий, щоб не було безхлібниці.
А тепер за віночок дайте рублика на таночок.*

Господар: Дякую за роботу вашу, за те, що співали, що хліб святий вшанували. А обжинковий вінок повісимо в хаті на стіні й збережемо до осені, щоб цим зерном сіяти озимину.

Довіку, земле, молодій на радість нам і нашим дітям.

*Пахучий хліб – то щедрий дар землі
за труд і розум доблесній людині.
Він – наша гордість, наше майбуття,
він – наша творчість і мета велика.*

Господиня: Запрошуємо всіх за столи. Вас чекає коровай та пиріжки,
печиво й тістечка, випечені з борошна нового врожаю.

*Коровай під сонцем ріс:
пахне сонечком він красним і промінням теплим, ясним,
Пахне полем, колосками цей хороший коровай,
В ньому труд і тата й мами, що збирали урожай.
Працьовитими руками пахне красень-коровай.
Хто добро в душі плекає, хлібом-сіллю привітає у селі кожен Вас!
Хлібом-сіллю привітає на Україні кожен з нас!*

Пісня «Зелене жито»

Додаток Г

Осінній цикл українських свят: народні традиції та звичаї

Джерело:

http://www.sadky-school.zt.sch.in.ua/zhittya_shkoli/svyata_ta_pamyatni_dati/scenarij_do_svyata_oseni.

Головними в осінньому циклі українських традиційних свят були звичаї, приурочені до завершення збору врожаю чи повернення худоби з літніх пасовищ. У них, як і в попередніх циклах, відображена головна селянська турбота – забезпечення родючості полів, плодючості худоби, продовження людського роду. Обряди осіннього циклу також були спрямовані на родинне життя: з Покрови починалися весілля, а на Введення, Катерини та Андрія ворожили на обранців. Обрядові дії переважно переносилися у приміщення, набуваючи форми вечорниць.

Методична розробка**Сценарій до Свята осені**

Мета: формувати уявлення дітей про календар народних свят, зокрема, осіннього циклу; ознайомити із звичаями й обрядами, пов'язаними із святкуванням осінніх свят та звичаїв українського народу; виховувати в дошкільників любов до рідної землі, повагу до народних звичаїв, традицій і обрядів.

Хід свята

У святкову прибраний зал виходить Осінь

Осінь: Кожен осінній місяць має свою обрядовість, кожний відтворений у народному фольклорі. А щоб дізнатися, як вшановували Осінь, запрошуємо вас на гостину до мешканців села Обрядки.

Звучить весела українська мелодія.

Із першої хатки виходить 1-ша пара господарів.

Господиня 1: Доброго здоров'ячка, дорогі гості!

Господиня 2: Ласкаво просимо до нашої вересневої оселі.

Вклоняються

Господиня 1: Серпень страву готує, а вересень її до столу подає – кажуть у народі. І не даремно, бо він – найбагатший урожайний місяць Осені. Він закінчує всі основні польові роботи селян і розпочинає осінньо-зимовий цикл народних свят.

Господиня 2: І перше найвизначніше свято вересня – Семена – Стовпника, яке відзначають 14 вересня. За християнським календарем – це перший день осені, а в давнину – ще й перший день нового року.

Господиня 1: Традиційно до Семена годилося обсіятися озиминою, закінчивши літні польові та городні роботи. Настав час братися до

ремісництва: лагодити інвентар, піклуватися, щоб хата взимку була тепла, а родина – взута, а господині сідали за вишивання, прядіння.

Господиня 2: Але дні ставали вже коротшими, а вечорі – довшими. Тож першим помічником господарів ставав “посвіт” – прилад для освітлення. Саме тоді і виник обряд “Женіння комина”. Цей посвіт не лише освітлював оселю, але був символом – зберігав родинне щастя. Урочисто запалений на початку осені він мав зберігатися в хаті аж до весни. Його оберігала вся родина. Якщо він ненароком згасав, то це вважалося лихою вісткою.

Господиня 1: Ранком на Семена господар одягався у святкове вбрання, брав зі схованки світильник і ставив посеред хати. А господиня прикрашала – барвінком та хмелем. Обов’язково запрошували гостей – комина женити.

Господиня піднімає світильник, прикрашений квітами, із свічкою угору.

Господиня 2: Захисти, комину, худібку, пшеницю та всяку пашницю, дай нам охоту раненько вставати, при світлі працювати – щоб нашому роду не було переводу.

Звучить весела українська мелодія.

Із другої хатки виходить 2-га пара господарів

Господар: Добрий день вам, любі гості!

Господиня: Радо вітаємо вас у нашій оселі – жовтневій.

Господар: “Жовтень ходить по краю та й виганяє пташок із раю”. Ось і настала вже справжня осінь. Все навколо вкрилося золотим килимом листя. А в наші Обрядки 14 жовтня завітало свято Покрови.

Господиня: Саме з цього дня традиційно розпочиналися веселі вечорниці, що триватимуть аж до Великодня. Довгими осінніми та зимовими вечорами збиралася в давнину молодь в одній просторій, зручній хаті самотньої жінки, яка давала згоду “справляти вечорниці”. Цю жінку молодь називала “паніматкою”.

Господар: До цієї хати молодь зносила свічки, харчі для вечері та ласощі. А господиня готувала для молоді різні наїдки. Тут хлопці та дівчата навчалися спілкуватися між собою та працювати. На звичайних вечорницях працювали, а на святкових – грали в ігри, співали, танцювали.

Господиня: Як же проходили вечорниці? Увечері дівчата сходилися до оселі і починали працювати: прями, вишивали або плели. Робили все старанно, бо вранці свою роботу мали показати матерям. А було і таке. Якщо якусь дівчину нещодавно засватано, а в неї не вистачало приданого, то подруги допомагали їй – вишивали для неї весільні рушники.

Господар: А як зовсім звечоріє, до хати поспішали і хлопці. Тут вони плели рукавиці, лагодили упряж, плели кошики, робили щось із дерева. Взагалі молодь намагалась показати одне одному свою працювитість та спритність у роботі.

Звучить весела українська мелодія.

Із третьої хатки виходить 3-тя пара господарів

Господиня 1: День добрий чесній громаді!

Господиня 2: Радо вітаємо вас у нашій оселі – листопадовій

Листопад – вересню онук, жовтню син, а зимі рідний брат – кажуть у народі. Дійсно, це найхолодніший місяць осені й найпохмуріший. Проте, і він гостинно вітає нас святами.

Господиня 1: 21 числа – день Михайла. За народним календарем, він опікується всіма лісовими звірами, йому підвладні хижаки. Тому цей день найбільше шанували мисливці. Цього дня вони ходили до церкви на святкову вранішню службу, ставили свічки перед образом свого покровителя. А, повернувшись додому, чистили і випробували зброю.

Господиня 2: 27 листопада, в останній день перед Пилипівським постом – справляли Заговини. Святкового вечора господині традиційно готують смачну обрядову вечерю. До неї обов'язково мають увійти такі страви, як борщ, смаження, різноманітні пиріжки. Це останній день року, коли можна вживати скоромну їжу, бо з настанням Пилипівки (28 листопада) і до самого Різдва триватиме піст.

Осінь: Дуже дякуємо вам, друзі, за гарну гостину. Але час мені з осінніми місяцями в дорогу збиратися, бо ще треба провідати і ліси, і поля.

Виходять всі учасники свята.

Грає пісня (Михайло Хома – Листопад).